

1 – zorgroute en de sociaal emotionele ontwikkeling

Afstemmen op elk kind

Zelfs een mars van duizend mijl begint met de eerste stap. (Lao Tzu)

Eindrapportage over het praktijkonderzoek in het kader van de leerroute
master SEN Gedragsspecialist.

Module GS10 leer- en onderzoekslijn: meesterstuk en afstuderen

naam student: Thea Smakman - Bruin

studentnummer: 2147532

lesplaats: Utrecht

naam docent: Dr. Sophie Sliepen

Fontys Opleidingscentrum Speciale onderwijszorg, Tilburg

2010 - 2011

Samenvatting

Tijdens de opleiding gedragsspecialist is de 1 – zorgroute meerdere malen naar voren gekomen. Uit nieuwsgierigheid wat 1 – zorgroute inhield en wat het kon betekenen voor de sociaal emotionele ontwikkeling van kinderen ben ik gestart met dit onderzoek. Binnen basisschool “De Molenhoek” heb ik de gelegenheid gekregen om met een leerkracht een pilot op te starten. Het werken met de 1 – zorgroute is een schoolbrede verandering, vandaar dat mijn hulpvraag als volgt geformuleerd is:

Hoe kan ik de 1 - zorgroute implementeren op het gebied van gedrag op basisschool “De Molenhoek”?

De leerkracht van groep 5/6 heeft, na aanleiding van een presentatie aan het team, samen met mij de stappen van handelingsgericht werken binnen de 1 –zorgroute opgezet door Clijsen, A. e.a. (2007) en Louwe, J. e.a. (2010) doorlopen:

Waarnemen

1. Verzamelen van gegevens over leerlingen in een groepsoverzicht en op basis hiervan evalueren van het vorige groepsplan.
2. Preventief en proactief signaleren van leerlingen die de komende periode extra aandacht nodig hebben.

Begrijpen

3. Benoemen van onderwijsbehoeften van de leerlingen

Plannen

4. Clusteren van leerlingen met vergelijkbare onderwijsbehoeften
5. Opstellen van een groepsplan

Realiseren

6. Uitvoeren van het groepsplan. Verzamelen van gegevens van de leerlingen.

De pilot is theoretisch onderbouwd, waarbij aandacht is besteed aan de opbouw van de 1 – zorgroute en hoe deze vorm gegeven kan worden voor de sociaal emotionele ontwikkeling van de kinderen. Hierbij is het belangrijk dat de leerkracht proactief te werk gaat, dit kan door af te stemmen op de behoefte van kinderen. Daarnaast komen ook het leerlingvolgsysteem SCOL en de methode “Kinderen en hun sociale talenten” aan bod. Beide materialen kunnen een uitstekende tool zijn voor het uitvoeren van de 1 – zorgroute. Uit een enquête onder de teamleden komt naar voren dat begeleiding omtrent deze materialen aan te bevelen is.

Daarnaast heb ik mij verdiept in het implementeren van de 1 – zorgroute. Op basisschool “De Molenhoek” zal het gaan om een top – down implementatie, waarbij gestreefd wordt naar een vitale dynamische organisatie, zodat er een door het team gedragen visie kan ontstaan.

Bij het uitvoeren van de pilot hebben we gebruik gemaakt van het webbased simulatieprogramma (2010) van het Ruud de Moorcentrum. De leerkracht en ik hebben in samenwerking met de intern begeleider alle stappen doorlopen. We zijn tot de conclusie gekomen dat het werken met de 1 – zorgroute de leerlingenzorg kan optimaliseren, echter het uitwerken neemt veel tijd in beslag.

Ik ben tot de conclusie gekomen dat het implementeren van de 1 – zorgroute een nauwgezette werkwijze nodig heeft, waarbij er veelvuldig gecommuniceerd wordt met het team, om de betrokkenheid te vergroten. Daarnaast geeft de 1 – zorgroute, zoals deze door Louwe, J. e.a. (2010) is opgezet inzicht in hoe je om kan gaan met gedrag in de klas.

Inhoudsopgave

Voorwoord.....	5
Hoofdstuk 1 Aanleiding en probleemstelling.....	6
§ 1.1 Aanleiding	6
§ 1.2 Huidige situatie.....	7
§ 1.3 Gewenste situatie	7
§ 1.4 Doelstelling	8
§ 1.5 Onderzoeksvraag	8
§ 1.6 Deelvragen	8
§ 1.7 Verwachtingen	9
Hoofdstuk 2 Verkenning	10
§ 2.1 1 – zorgroute	10
§ 2.1.1 Wat houdt de 1 – zorgroute in?	10
§ 2.1.2 De 1 – zorgroute en de sociaal emotionele ontwikkeling	14
§ 2.1.3 Het leerlingvolgsysteem SCOL	15
§ 2.1.4 De methode “Kinderen en hun sociale talenten”.....	16
§ 2.1.5 Scholen en de 1 – zorgroute	16
§ 2.2 Implementeren van de 1 – zorgroute	17
§ 2.2.1 Implementatiemethoden	17
§ 2.2.2 Implementatiemethoden en de 1 – zorgroute	21
§ 2.2.3 Implementatiemethoden en basisschool “De Molenhoek”.....	22
§ 2.3 Basisschool “De Molenhoek”	23
§ 2.3.1 De inzet van de methode “Kinderen en hun sociale talenten” ...	23
§ 2.3.2 De inzet van het leerlingvolgsysteem SCOL	24
§ 2.3.3 Begeleiding aan de hand van de SCOL en de methode	24
§ 2.4 Conclusie	25
Hoofdstuk 3 Plan van aanpak.....	26
§ 3 Procesbeschrijving.....	26
§ 3.2 Doelen	28
§ 3.3 Onderzoeksgroep	28
§ 3.4 Onderzoeksmethode	28
§ 3.5 Tijdsplan	28
§ 3.6 Triangulatie	30
§ 3.7 Nulmeting	30
Hoofdstuk 4 Uitvoering en resultaten	31
§ 4.1 Portret groep 5/6	31
§ 4.2 Verzamelen van gegevens	31
§ 4.2.1 Leerkrachtgedrag	31
§ 4.2.2 Groepskenmerken	32
§ 4.2.3 Kindkenmerken	32
§ 4.3 Preventief en proactief signaleren van kinderen	33
§ 4.4 Onderwijsbehoeften	33
§ 4.4.1 Algemene onderwijsbehoeften	33
§ 4.4.2 Specifieke onderwijsbehoeften	33
§ 4.5 Clusteren	34

Vervolg hoofdstuk 4		
§ 4.6	Opstellen groepsplan	34
§ 4.6.1	Algemeen groepsplan	34
§ 4.6.2	Sub groepsplannen	34
§ 4.7	Uitvoering groepsplan	35
§ 4.8	Uitwerking binnen de school	35
Hoofdstuk 5	Conclusie, reflectie en discussie	36
§ 5.1	Conclusie praktijkonderzoek	36
§ 5.2	Conclusie eigen professionele identiteitsontwikkeling	38
§ 5.3	Aanbevelingen	39
§ 5.4	Verdere discussie	40
Literatuurlijst		41
Bijlage 1	Uitwerking enquête	43
Bijlage 2	Leerlijnen leren leren en sociale competentie	47
Bijlage 3	Groepsoverzicht	86
Bijlage 4	Overzicht ondersteuningsbehoeften	96
Bijlage 5	Algemene onderwijsbehoeften	99
Bijlage 6	Algemeen groepsplan	101
Bijlage 7	Sub groepsplannen	109
Bijlage 8	Schematische weergave clusters	117

Voorwoord

Het team van basisschool “De Molenhoek” heeft mij de gelegenheid gegeven om, gesterkt door mijn nieuwsgierigheid, een pilot in groep 5/6 te starten in het teken van de 1 – zorgroute. Daarnaast leeft op school de behoefte om de leerlingenzorg op het gebied van de sociaal emotionele ontwikkeling van de kinderen te optimaliseren.

Ik wil de volgende mensen bedanken; Sophie Sliepen en Erik van Meersbergen voor de inhoudelijke ondersteuning en kritische feedback. De leerkracht van groep 5/6 en de intern begeleider van basisschool “de Molenhoek” voor hun vertrouwen en hun enthousiasme om met mij mee te denken en Kirstin Bijman en Wilma Riksen voor hun realistische en praktische verhalen en tips op het gebied van de 1 – zorgroute.

Hoofdstuk 1 Aanleiding en probleemstelling

In dit eerste hoofdstuk zal ik ingaan op de aanleiding van het onderzoek. Daarnaast zal ik de huidige en gewenste situatie schetsen, naar aanleiding daarvan heb ik een onderzoeksvraag geformuleerd. Bij deze onderzoeksvraag horen een aantal deelvragen en verwachtingen, deze zullen aan het einde van het hoofdstuk worden omschreven.

§ 1.1 Aanleiding:

De aanleiding voor mijn onderzoek is de behoefte van leerkrachten om kinderen die uitvallen op sociaal – emotionele ontwikkeling op een professionele manier te begeleiden. Leerkrachten lopen regelmatig tegen probleemgedrag aan. De verlegenheidsituatie die hieruit voortkomt is dat leerkrachten de materialen die zij tot hun beschikking hebben SCOL (sociale competentie observatielijst) en de methode Kinderen en hun sociale talenten inzetten, waardoor de middengroep in de klas goed functioneert. Echter, de leerkrachten geven aan dat zij moeite hebben om voldoende tijd te vinden om de kinderen die extra ondersteuning nodig hebben te begeleiden.

In gesprek met de directie is naar voren gekomen dat er behoefte is aan het gebruik van de 1 zorgroute, waardoor er meer structuur komt in het begeleiden van kinderen. Daarnaast past de 1 zorgroute goed bij het aanbod van passend onderwijs.

Wanneer je als school gebruik maakt van de 1 - zorgroute stemmen de leerkrachten hun onderwijs af op de onderwijsbehoeften van de kinderen in de groep. Er wordt handelingsgericht gewerkt en leerkrachten gaan planmatig om met verschillen in hun groepen. Bij het werken met de 1 – zorgroute worden de onderwijsbehoeften van de kinderen geclusterd en opgenomen in een groepsplan.

Mijn praktijkonderzoek vindt plaats op basisschool “De Molenhoek”. Op deze school ben ik rugzakbegeleider van twee leerlingen. Een van deze leerlingen heeft PDD NOS/ ADD, waardoor ik regelmatig met collega's en externe zorgverleners in gesprek ben over de sociaal – emotionele ontwikkeling van deze leerling en dat van andere kinderen op school. Aan de hand van deze gesprekken is het plan voor mijn onderzoek ontstaan.

Naast een hulpvraag vanuit de basisschool, is er ook een eigen hulpvraag. Deze vraag is tweedelig. Allereerst wil ik graag een schoolbreed thema onderzoeken. Tijdens een eerdere Master SEN opleiding heb ik een praktijkonderzoek voor één groep binnen de basisschool uitgewerkt. Voor mijn eigen ontwikkeling vind ik het een uitdaging om te kijken of ik schoolbreed iets kan betekenen.

Daarnaast vind ik het heel lastig om op een professionele wijze draagvlak te creëren bij collega's. Door het schoolbrede thema komt draagvlak creëren aan bod. Hierdoor zal er een persoonlijke en een schoolbrede ontwikkeling plaats vinden.

§ 1.2 Huidige situatie:

Mijn praktijkonderzoek vindt plaats op basisschool “De Molenhoek”. Dit is een kleine basisschool in een dorpje in Noord – Holland.

De visie van de school is erop gericht dat kinderen respect hebben voor elkaar en hun omgeving. Kinderen moeten zich in een rustige en veilige omgeving kunnen ontwikkelen. Er is aandacht voor verschillende werkvormen, zodat kinderen optimaal worden uitgedaagd. De school streeft ernaar dat iedere leerling het maximaal haalbare resultaat behaalt en wil er voor zorgen dat elk kind dat aangeboden krijgt wat het nodig heeft.

Afgelopen twee schooljaren (schooljaar 2008 – 2009 / 2009 – 2010) is er teambrede scholing geweest wat betreft de methode: Kinderen en hun sociale talenten en het gebruiken van het sociaal leerlingvolgsysteem SCOL. Alle leerkrachten gebruiken de methode en vullen de SCOL formulieren in. In gesprekken geven collega's aan dat zij moeite hebben met het begeleiden van de kinderen die uitvallen in de groepen. Ze geven aan dat de methode onvoldoende aansluit bij deze kinderen en dat zij weinig tijd hebben om deze kinderen optimaal te begeleiden.

De intern begeleider van “De Molenhoek” gaat dit jaar eveneens een praktijkonderzoek uitvoeren voor haar opleiding Intern begeleider. Haar onderzoeksonderwerp heeft ook te maken met onderwijsbehoeften, groepsplannen en de 1 zorgroute. Daar waar nodig is zullen wij elkaar stimuleren als critical friend. Samen willen we ervoor zorgen dat in het schooljaar 2011/ 2012 gewerkt wordt met de 1 zorg route op het gebied van de sociaal emotionele ontwikkeling van kinderen.

§ 1.3 Gewenste situatie:

In de gewenste situatie werken de leerkrachten planmatig en systematisch aan de onderwijsbehoeften op sociaal emotioneel gebied van elk kind. Dit wordt vormgegeven door de 1 zorgroute. Met het implementeren van de 1 zorgroute wil ik bereiken dat mijn collega in staat zijn om de onderwijsbehoeften, op sociaal emotionele ontwikkeling, van hun leerlingen kunnen benoemen en deze kunnen clusteren. Deze onderwijsbehoeften worden omgezet in doelen, die in een groepsplan komen te staan.

Bij het gebruiken van de 1 zorgroute worden de collega's gestimuleerd om proactief en preventief onderwijs aan te bieden. Er wordt gebruik gemaakt van de kansen van kinderen en met ouders en kinderen wordt er voor gezorgd dat wij de problemen voor zijn.

Op deze manier bieden wij passend onderwijs aan voor leerlingen met specifieke onderwijsbehoeften.

§ 1.4 Doelstelling

Het doel van dit praktijkonderzoek is allereerst de introductie van de 1 zorgroute op basisschool “de Molenhoek”. Om draagvlak te creëren wordt er een pilotklas gestart. Door de resultaten van deze klas naast de andere groepen te leggen willen wij mogelijk aantonen dat de 1 zorgroute de ontwikkeling van de leerlingen stimuleert, dat het iets oplevert.

§ 1.5 Onderzoeksvraag:

Hoe kan ik de 1 zorg-route implementeren op het gebied van gedrag op basisschool “De Molenhoek”.

§ 1.6 Deelvragen

Kijkend naar mijn onderzoeksvraag, komen er drie thema's naar voren: de 1 zorgroute, implementeren en de sociaal – emotionele ontwikkeling van de leerlingen op basisschool “De Molenhoek”.

1 zorg – route

- Wat houdt de 1 zorg – route in?
- De 1 zorg – route wordt op verschillende vakgebieden toegepast, waarom wordt de sociaal – emotionele ontwikkeling van kinderen daar nauwelijks in genoemd?
- Kan het leerlingvolgsysteem SCOL gekoppeld worden aan de 1 zorg – route?
- Kan de methode kinderen en hun sociale talenten gekoppeld worden aan de 1 zorg – route?
- Zijn er scholen die de 1 zorg – route gebruiken voor de sociaal – emotionele ontwikkelingen van kinderen gebruiken? Hoe hebben zij de 1 zorg – route vorm gegeven.

Implementeren van de 1 zorg – route

- Wat houdt implementeren in?
- Welke implementatiemethoden bestaan er?
- Welke implementatiemethode is het meest geschikt voor het de 1 zorg – route op basisschool de Molenhoek?
- Welke implementatiemethoden worden er gebruikt bij 1 zorg – route trajecten?

Sociaal – emotionele ontwikkeling op basisschool de Molenhoek

- Hoe wordt de methode kinderen en hun sociale talenten ingezet?
- Hoe wordt het leerlingvolgsysteem SCOL ingezet?
- Welke extra begeleiding wordt er door de leerkrachten geboden, aan de hand van SCOL en de methode kinderen en hun sociale talenten.

§ 1.7 Verwachtingen

Mijn verwachting is dat de leerkrachten op basisschool “De Molenhoek” enthousiast worden van de 1 zorgroute, doordat zij hebben kunnen zien dat het iets oplevert. Daarnaast zijn de leerkrachten op de hoogte van de inhoud van de 1 zorgroute, zodat er in het schooljaar 2011/ 2012 gestart kan worden in alle groepen.

Ik verwacht dat er bij de tweede SCOL rapportage een zichtbare vooruitgang is geboekt op de sociaal emotionele ontwikkeling van de pilotklas. De resultaten worden teambreed besproken, wat draagvlak vergrotend kan zijn.

Als bijkomend resultaat verwacht ik dat na dit onderzoek, ik op een goede manier draagvlak kan creëren binnen een team, zodat wij vol enthousiasme in het schooljaar 2011/ 2012 aan de slag kunnen met de 1 zorgroute.

In het volgende hoofdstuk zal ik ingaan op de deelvragen die ik geformuleerd heb. Door deze vragen te beantwoorden zal duidelijk worden of de bovenstaande onderzoeksvraag uitvoerbaar is.

Hoofdstuk 2 Verkenning

In dit hoofdstuk ga ik in op de deelvragen. Deze vragen zijn opgedeeld in drie categorieën. Allereerst zal ik ingaan op de 1 – zorgroute. Daarna op het implementeren van de 1 –zorgroute, waarbij verandermanagement een belangrijke rol speelt. En als laatste zal ik een beginsituatie schetsen van basisschool De Molenhoek, aan de hand van een afgenomen enquête.

§ 2.1 1 – zorgroute

In deze eerste paragraaf wil ik ingaan op de inhoud van de 1 – zorgroute. Ik ga kijken naar de uitgangspunten en de handelingsgerichte cyclus die daarbij hoort. Daarnaast zal ik de sociaal – emotionele methode “Kinderen en hun sociale talenten” en het leerlingvolgsysteem beschrijven. Ook zal ik ingaan op de ervaringen van andere scholen.

§ 2.1.1 Wat houdt de 1 – zorgroute in?

Het samenwerkingsverband WSNS + heeft de 1 – zorgroute ontwikkeld, dit naar aanleiding van het Passend Onderwijs en de Zorgplicht die elke school heeft.

Arjan Clijsen, Wijnand Gijzen, Sonja de Lange en Gea Spaans hebben in hun boek 1-zorgroute, naar handelingsgericht werken (WSNS+ en KPC groep, 2007) beschreven wat het doel, de uitgangspunten zijn en hoe de stappen in de cyclus handelingsgericht werken eruit zien.

Het doel

Het doel van de 1 – zorgroute is dat leerkrachten hun onderwijs kunnen afstemmen op de onderwijsbehoeften van de leerlingen op een planmatige manier. Hierdoor ontstaat er een transparant zorgsysteem op school. Door deze transparantie kunnen scholen beter communiceren en samenwerken met scholen en andere zorgverleners in de omgeving.

De uitgangspunten

Hierna volgen de uitgangspunten van de 1 – zorgroute zoals deze beschreven worden door Clijsen, A. e.a. (2007)

Afstemmen op onderwijsbehoeften

Het werken met onderwijsbehoeften i.p.v. kindkenmerken is voor leerkrachten een omslag in denken. Het werken met onderwijsbeperkingen is weinig productief. Het geeft geen handvatten voor het bereiken van doelen. Onderwijsbehoeften geven echter de kansen en mogelijkheden van kinderen aan. Het geeft aan wat een kind nodig heeft. Bij onderwijsbehoeften geeft de leerkracht aan welke doelen er zijn voor de aankomende tijd en wat het kind nodig heeft om deze doelen te bereiken. Er wordt een onderscheid gemaakt tussen didactische onderwijsbehoeften (behorend bij een vakgebied) en pedagogische onderwijsbehoeften (behorend bij de sociale competentie).

Preventief en proactief denken en handelen

Vroegtijdig signaleren van kinderen die de aankomende periode extra ondersteuning kunnen gebruiken. Hierdoor worden de problemen vroegtijdig onderkend. Hierdoor is er niet alleen aandacht voor de kinderen die uitvallen, maar ook voor de kinderen die een ontwikkelingsvoorsprong hebben of een eigen leerstijl.

Tijdens de afgelopen Nationale Onderwijs Tentoonstelling in Utecht ben ik in gesprek geraakt met Wijnand Gijzen, mede ontwikkelaar van de 1 zorgroute en werkzaam bij de CED-groep in Rotterdam. Hij gaf aan dat de combinatie van de 1- zorgroute met gedrag erg moeilijk is, omdat de leerlijn vaak niet duidelijk is. Hierdoor is het moeilijk om proactief te werk te gaan. De CED-groep heeft wel een leerlijn voor de sociale competentie gemaakt. Daarbij geeft de heer W. Gijzen aan dat het begrip gedrag nog erg ruim geformuleerd is om er daadwerkelijk mee aan de slag te kunnen. Voor het onderzoek zal ik gebruik maken van de middelen die zijn ontwikkeld om het gedrag in beeld te krijgen, namelijk de sociale competenties zoals deze genoemd zijn in bijlage 2.

Positieve aspecten van leerlingen, leerkrachten en ouders zijn belangrijk.

Een positieve insteek werkt motiverend voor alle betrokkenen. Het verbind mensen, waardoor er gezamenlijk naar een doel gestreefd kan worden. Ieder kind heeft mogelijkheden.

Interactionele referentiekader.

Alle factoren worden in kaart gebracht. Door iedereen bij het proces te betrekken zijn er meer aanknopingspunten om tot een betere afstemming op de onderwijsbehoeften te komen.

Werken met groepsplannen

Wijnand Gijzen (2010) geeft aan dat de inhoud van een handelingsgericht groepsplan afwijkt van de traditionele groepsplannen. Waar bij traditionele groepsplannen vooral curatief gericht zijn, zijn handelingsgerichte groepsplannen gericht op de toekomst, op proactief werken.

Groepsplannen kunnen leerkrachten helpen bij het realiseren van de onderwijsbehoeften van de kinderen. Individuele handelingsplannen zijn vaak minder goed uitvoerbaar, door de veelheid aan plannen in een klas. Hierdoor komt de kwaliteit in het gedrang. Daarnaast zorgt een groepsplan ervoor dat kinderen samen kunnen leren, van en met elkaar. Kinderen worden niet in een uitzonderingspositie geplaatst.

Incidenteel komen er nog wel individuele plannen voor, dit is dan een onderdeel van een groepsplan.

De leerkracht is de beslissende factor

Interne en extern begeleiding is er voor om de competenties van de leerkrachten te vergroten, waarbij de leerkracht de onderwijsbehoeften optimaal kan ondersteunen.

De zorg wordt zoveel mogelijk binnen de klas geboden

De leerkracht is verantwoordelijk voor de zorg aan de kinderen. Wanneer de kinderen in de klas extra ondersteuning krijgen, komen zij niet in een uitzonderingspositie terecht.

De intern begeleider als spin in het web

De intern begeleider speelt een belangrijke rol binnen de 1 zorgroute. De intern begeleider volgt de voortgang en leidt de groepsbesprekingen en leerlingbesprekingen. De leerkracht is verantwoordelijk voor de zorg aan de kinderen, de intern begeleider heeft een coachende rol in de handelingsgerichte cyclus.

Impulsen voor kwaliteitsverbetering

De 1 – zorgroute is een systematische manier van handelingsgericht werken, waardoor er ook gereflecteerd wordt op de kwaliteit van het aangeboden onderwijs.

Actieve participatie leerling

Wanneer je een kind actief betrekt bij het proces, voelt het kind zich serieus genomen. Dit motiveert het kind om actief mee te werken. Daarnaast beschikt een kind over heel waardevolle informatie over zichzelf. Leerkrachten praten op deze manier met kinderen in plaats van over kinderen.

Ouders zijn een belangrijke partner

Goede communicatie met ouders zorgt ervoor dat je op elkaar kunt afstemmen en met elkaar kunt samenwerken. Ouders weten veel van het kind en dat kan belangrijke informatie voor de leerkracht zijn.

werkwijze is systematisch en transparant

De 1 – zorgroute bevat duidelijke stappen en gerichte beslismomenten. Deze stappen en momenten zijn voor iedereen duidelijk, zowel op groepsniveau, schoolniveau en op bovenschools niveau.

Samenwerking in de regio

Door de transparantie en systematische werkwijze kan er goed samengewerkt worden met andere zorgverleners.

De zes stappen cyclus

De 1 – zorgroute is een manier van handelingsgericht werken, waarbij er wordt gewerkt met een cyclus. Deze cyclus met zes stappen ziet er als volgt uit:

Waarnemen

1. Verzamelen van gegevens over leerlingen in een groepsoverzicht en op basis hiervan evalueren van het vorige groepsplan. *SCOL, observaties, gesprekken met kinderen en ouders, analyse van het werk van kinderen, leerkrachtgedrag (BOTS vragenlijst)*

2. Preventief en proactief signaleren van leerlingen die de komende periode extra aandacht nodig hebben. *Systematische en vroegtijdig leerlingen die achterblijven signaleren in combinatie met de vraag: Welke leermomenten komen er de komende periode in de groep aan bod en welke leerlingen hebben bij deze momenten extra instructie en begeleiding nodig?*

Begrijpen

3. Benoemen van onderwijsbehoeften van de leerlingen *Opstellen van doelen. Een onderwijsbehoefte is dat wat een kind nodig heeft om een doel te bereiken. Positief geformuleerde behoefte van een kind.*

Plannen

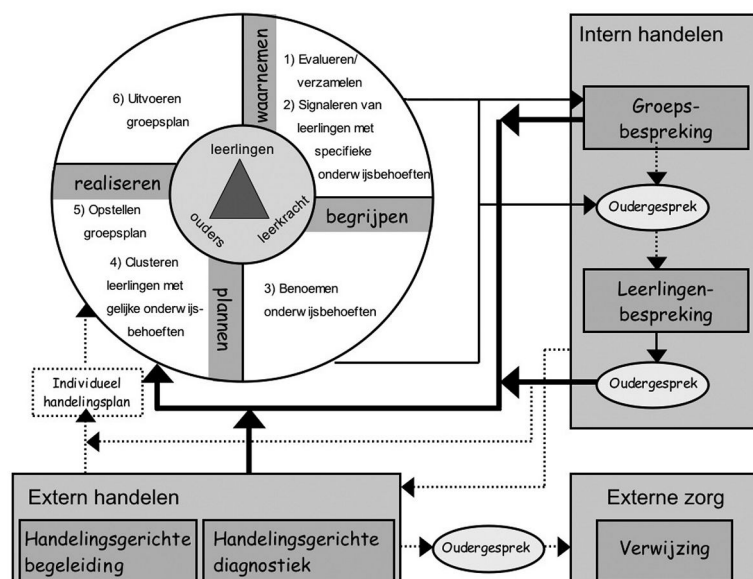
4. Clusteren van leerlingen met vergelijkbare onderwijsbehoeften. *Cluster kinderen met vergelijkbare onderwijsbehoeften, zo kunnen de kinderen van elkaar leren. Uit onderzoek is gebleken dat een leerkracht maximaal drie groepsplannen kan begeleiden in een klas. In een groepsbespreking met de intern begeleider worden de onderwijsbehoeften en het groepsplan besproken. Daarnaast kunnen er ook eventueel kinderen worden aangemeld voor een leerlingbespreking.*

5. Opstellen van een groepsplan *In een groepsplan bevat doelen, inhoud (wat je gaat aanbieden), je aanpak/ methoden, organisatie en evaluatie. Maak kinderen mede- eigenaar van de doelen en het plan. Bied activerende verwerkingsopdrachten aan.*

Realiseren.

6. Uitvoeren van het groepsplan. Verzamelen van gegevens van de leerlingen.

De cyclus schematisch uitgewerkt.

Bron: portal.rdmc.ou.nl:80/seo

§ 2.1.2 De 1 – zorgroute en de sociaal emotionele ontwikkeling

Bij van passend onderwijs wordt het preventief handelen bij gedragsproblemen steeds belangrijker. Nu nog wordt er vaak gewerkt aan het signaleren en vooral het diagnosticeren van problemen rondom de sociale competentie, waarbij vaak individuele handelingsplannen worden gemaakt. Echter een groepsleerkracht heeft beperkte mogelijkheden voor het uitvoeren van deze plannen. Door deze beperkte mogelijkheden wordt er nu steeds meer gekeken naar de preventieve aspecten bij het begeleiden van kinderen. Hierbij wordt gebruik gemaakt van het kijken naar onderwijsbehoeften van kinderen, waaraan alle betrokkenen doelgericht samenwerken. Dhr W. Gijzen heeft in gesprek op de Nederlandse onderwijstentoonstelling 2011 aangegeven dat het ontzettend moeilijk is om proactief te werken met de sociale competentie, omdat op veel scholen de leerlijn rondom dit aspect niet helder is. Er zijn wel scholen die de 1 zorgroute gebruiken bij deze sociale competentie, maar dan vooral curatief.

Echter Dhr. E. van Meerbergen geeft aan dat dit wel mogelijk is, dat bij proactief handelen vooral de leerkracht centraal staat. Dhr. E. van Meersbergen heeft mij verwezen naar het webbased trainingsprogramma van het Ruud de Moor Centrum (2010)

Het Ruud de Moor Centrum heeft zich de afgelopen jaren verdiept in het werken met de 1 zorgroute in combinatie met de sociale competentie, omdat de verschillen in gedrag vaak verlegenheidsituaties opleverden. Het Ruud de Moor centrum heeft een simulatieprogramma ontwikkeld voor studenten, leerkrachten en specialisten zich het handelingsgericht werken met de sociaal emotionele ontwikkeling van kinderen eigen willen te maken.

Jeninga, J e.a. (2011) geven aan dat bij het handelingsgericht werken in de 1 – zorgroute de leerkracht centraal staat. Door als leerkracht af te stemmen op de onderwijsbehoeften (bij de sociale competentie gaat het vooral om ondersteuningsbehoeften) van kinderen kan er preventief gewerkt worden aan de sociale competenties. Door af te stemmen op de kinderen, geef je ze het gevoel dat zij er mogen zijn en kunnen kinderen optimaal leren. Afstemmen op kinderen heeft te maken met samenwerking tussen alle betrokkenen, maar met name met het kind. Maar ook met de houding van de leerkracht. Als de leerkracht gewenst gedrag beloont en voordoet, hebben de kinderen een voorbeeld. Een leerkracht zal zijn interpretaties soms bij moeten stellen om goed af te kunnen stemmen op kinderen. Helaas zijn veel leerkracht zich niet bewust van de invloed die zij hebben op de kinderen.

Veel scholen zien op tegen het invoeren van de 1 – zorgroute in combinatie met de sociale competentie. Dit komt vaak omdat het behoorlijk gecompliceerd in elkaar zit. Gedrag van kinderen heeft veel subjectieve componenten, zoals de persoonlijke waarden en normen van de leerkracht. Iedereen ervaart gedrag anders.

Een ander struikelblok kan het nog niet structureel werken aan de sociale competentie zijn, waardoor scholen nog geen duidelijk onderwijsaanbod hebben, zoals zicht op leerlijnen/doelen, een methode (waaronder ook de middelen voor kinderen met een specifieke onderwijsbehoefte vallen, zoals een SOVA training), duidelijke groepsregels en schoolregels en op welke manier zij de kinderen pedagogisch benaderen. Geen leerlingvolgsysteem voor de sociale competentie en geen systematisch zorgsysteem.

Belangrijk bij het in kaart brengen van de onderwijsbehoeften van de kinderen op het gebied van de sociale competentie zijn de volgende kenmerken.

- Omgevingskenmerken
- Leerkrachtkenmerken
- Groepskenmerken
- Kindkenmerken

Om deze onderwijsbehoeften te clusteren kan er gebruik gemaakt worden van de volgende 4 groepen

- De leerling en omgaan met jezelf
- De relatie met de leerkracht
- De relatie met de andere kinderen
- Werkhouding

Tijdens dit praktijkonderzoek zal ik een pilotklas opstarten, waarbij ik samen met de desbetreffende collega één maal de hele cyclus van handelingsgericht werken zal doorlopen. Ik vind het met name interessant om te ervaren of dat wat de literatuur en het simulatieprogramma aangeven ook daadwerkelijk werkt in de praktijk.

§ 2.1.3 Leerlingvolgsysteem SCOL

De SCOL (Sociale Competentie Observatie Lijst) is een leerlingvolgsysteem voor de sociale competenties van kinderen. Dit leerlingvolgsysteem geeft helder weer hoe het gaat met de sociale competenties van de leerlingen in de klas. Deze resultaten kunnen gebruikt worden om op een planmatige manier te werken aan de sociaal – emotionele ontwikkeling van de kinderen. Het leerlingvolgsysteem SCOL geeft een doorgaande lijn weer, is eenvoudig in te vullen en geeft handvatten voor het planmatig werken in de groep. Het geeft weer waaraan in de groep gewerkt kan worden, maar ook individueel komen er resultaten naar voren.

De gedragsvragenlijst die twee keer in het jaar ingevuld kan worden bevat positief geformuleerde vragen aan leerkrachten en de kinderen van de bovenbouw

Er wordt gebruik gemaakt van 8 gedragcategorieën:

- Ervaringen delen
- Aardig doen
- Samen spelen en werken

- Een taak uitvoeren
- Jezelf presenteren
- Een keuze maken
- Opkomen voor jezelf
- Omgaan met ruzie

COTAN (NIP Amsterdam, 2009) heeft het leerlingvolgsysteem SCOL positief beoordeeld.

§ 2.1.4 De methode Kinderen en hun sociale talenten

Tegenwoordig is er meer aandacht voor de sociaal emotionele ontwikkeling van kinderen. Kinderen groeien op in een tijd met enorm veel prikkels. Sociaal opgroeien lijkt niet meer zo vanzelfsprekend.

De methode “Kinderen en hun sociale talenten” van uitgeverij Kwintessens (2008) geeft aan dat sociale competentie inhoudt dat je het vermogen hebt om op een adequate manier sociaal en emotioneel te functioneren. Opkomen voor je eigen belang en tegelijkertijd rekening houden met de belangen van anderen. Om op deze adequate manier te functioneren heb je kennis, vaardigheden en een houding nodig. Deze worden gekleurd door gevoelens, zelfbeeld, het beeld dat je van anderen hebt en de normen en waarden van de samenleving.

De methode “kinderen en hun sociale talenten” past uitstekend bij het leerlingvolgsysteem SCOL, beide werken vanuit dezelfde uitgangspunten. Ook de methode maakt gebruik van de 8 gedragscategorieën, zoals die hierboven zijn genoemd.

De methode heeft een doorgaande lijn van groep 1 t/m groep 8. De kinderen krijgen in elke groep lessen over alle 8 gedragscategorieën.

§ 2.1.5 Scholen en de 1 – zorgroute

Op dinsdag 15 februari 2011 heb ik een bezoek gebracht aan de Julianaschool te Overveen en op woensdag 23 maart 2011 aan Burgermeester Westerbeek van Eertenschool te Varik

Op deze scholen heb ik achtereenvolgend gesproken met de intern begeleider, Kirstin Bijmans en met de gedragsspecialist Wilma Riksen. Uit deze twee gesprekken is samengevat, het volgende naar voren gekomen:

Beide gaven aan dat bij het opstarten van de 1 – zorgroute op school externe hulp essentieel is, bij het introduceren van een volgend onderdeel kan de intern begeleider met een eventuele gedragsspecialist dit proces overnemen. Beide scholen hebben gekozen om te starten met een ander vakgebied dan gedrag, omdat gedrag te complex lijkt.

Als positief wordt het kijken naar alle kinderen ervaren, daarnaast wordt je gedwongen om de kinderen goed in beeld te brengen. Op den duur zal het tijdswinst

opleveren. Daarnaast wordt er heel duidelijk benoemd dat het werken met de 1 – zorgroute als erg veel wordt ervaren. De Julianaschool heeft de leerkracht binnen werktijd de ruimte om aan het groepsoverzicht en het groepsplan te werken. Zij hebben het groepsoverzicht en het groepsplan samengevoegd, om het kort, bondig en overzichtelijk te houden. Zij maken ook gebruik van een Mickey Mouse, een schematische weergave van de kinderen in de verschillende clusters, zodat invalleerkrachten in één oogopslag kunnen zien welke kinderen waar behoefte aan hebben (bijlage 8).

Wilma Riksen geeft aan dat de intern begeleider een grote rol speelt in het proces. De IB-er zorgt voor een jaarplanning, groeps- en leerlingbesprekingen en legt consultaties af in elke groep. Zo houdt zij de grote lijnen in beeld. Wanneer je als school ook met gedrag en de 1 – zorgroute aan de slag gaat kan een gedragsspecialist een belangrijke rol vervullen. Wilma geeft aan dat zij, ondanks dat zij gedrag nog niet in de 1-zorgroute hebben verwerkt, leerkrachten begeleidt en bijeenkomsten geeft om leerkracht te informeren en te stimuleren.

Na aanleiding van deze twee gesprekken is mij vooral opgevallen dat de 1 – zorgroute als belastend voor de leerkrachten wordt gezien. Echter de voordelen wegen op tegen de nadelen. Verder is duidelijk geworden dat externe hulp bij het opstarten van belang is. Daarnaast zie ik dat scholen de stappen, de jaarplanning en de bijbehorende formulieren aanpassen, zodat het voor hen werkbaar en overzichtelijk blijft.

§ 2.2 Implementeren van de 1 - zorgroute

Zoals in mijn onderzoeksvraag staat, wil ik de 1 – zorgroute implementeren op basisschool “De Molenhoek”. Om dit te kunnen realiseren heb ik inzicht nodig in de verschillende implementatiemethoden. Daarna is het van belang om die methode te kiezen die past bij basisschool “De Molenhoek”. Binnen WSNS+ is er al beschreven hoe je de 1 zorg- route kan implementeren.

§ 2.2.1 Implementatiemethoden

In het van Dale woordenboek staat: Implementeren is werking stellen; invoeren.

Er zijn twee verschillende manieren van implementeren:

Bottom – up, waarbij de behoefte aan verandering groot is. Doormiddel van communicatie en feedback wordt uiteindelijk bepaald of het wordt ingevoerd. Alle fases van implementeren lopen door elkaar.

Top – down, een gestuurde planmatige benadering met een duidelijk startpunt.

Het implementeren van de 1 – zorgroute op basisschool “De Molenhoek” zal een top – down verandering zijn. In de theorie zal ik dan ook hierop ingaan.

Kloosterboer (2005), heeft in zijn boek “Voor de verandering” een aantal veranderprincipes beschreven:

- Zonder gedeeld probleem geen gedragen oplossing
- Zonder weerstand geen verandering
- Maak bouwtaken van rouwtaken,
- Daadwerkelijke verandering = Organisatorische stappen x veranderkundige stappen. Veranderen is verwerken.
- Ontwerp om een doorbraak te forceren.
- Samen uitvoeren, samen ontwikkelen
- Netwerk van belangen vergt procesregie
- Groei moet je faciliteren
- Een goede voorbereiding verlicht het werk
- Elke kwaliteit heeft een keerzijde
- Elke keerzijde onthult een kwaliteit
- Verandermanagers zijn weinig veranderbaar
- Maak het verandermanagement minimaal afhankelijk van uw persoon, erken ook uw persoonlijke belangen.
- Een echt team speelt open kaart.
- Recht door zee, rug recht, maar niet rechtlijnig.

De bottom – up aanpak van Kloosterboer bestaat uit:

1. Initiatief
2. Problematiek onderzoeken
3. Waar nodig betrokkenen in organisatie consulteren
4. Oplossingen ontwerpen / opstellen van werkdocumenten
5. Bespreking met opdrachtgevers/ deskundigen
6. Opstellen concepten
7. Advies naar opdrachtgever
8. Blauwdruk uitwerken
9. Projectresultaten toelichten en implementeren

Volgens Fullan (2009) is het echter beter om te investeren in je team om tot een succesvolle verandering te komen. Hij spreekt over investeren in je team, wat betekent dat je zorgt voor een eerlijke behandeling, een stimulerend klimaat en collegialiteit. Het gaat om het bewust verbinden van collega's, omdat een groep samen sterker staat dan een individu. Daarnaast gaat het om bouwen aan capaciteit, een groep wordt namelijk sterker als het over de juiste kennis en vaardigheden beschikt. Het uitbreiden van kennis en vaardigheden moet wel binnen het werk plaatsvinden.

Swieringa (2005) vindt dat je blij moet zijn met het gedoe wat veranderingen met zich meebrengen. Gedoe zegt dat mensen zich bezig houden met de verandering. Het is de kunst om mensen met elkaar in gesprek te brengen, zodat ze zelf

verantwoordelijk worden. Weerstand is geen onwil, maar het is de onbekendheid waar ze tegen aan lopen.

Een goed besluit behoeft geen draagvlak, geloof erin en draag dat uit.

Bij implementeren gaat het erom dat je doeners zo gek krijgt dat ze doen wat de denkers bedacht hebben. Hier loopt het vaak fout, omdat deze twee groepen mensen niet makkelijk te onderscheiden zijn. Hierbij kunnen de leerstijlen van Kolb helpen om de twee groepen van elkaar te scheiden en te weten wie doener zijn en wie denkers. Verbreek daarbij het boven – onderschikking tussen denkers en doeners en leg de verantwoording voor de verandering bij de doeners, dan krijg je geen cultuur van ja zeggen en nee doen.

Fullan (2009) geeft ook aan dat er gewerkt moet worden met duidelijke transparante data. Iedereen moet weten hoe het ervoor staat, zodat er een gezamenlijke verantwoordelijkheid ontstaat. Daarnaast is het belangrijk dat het systeem lerend is en leiders nieuwe leiders op gaan leiden.

Bij het invoeren van een verandering geeft Kloosterboer (2005) aan dat het goed is om naar de dynamiek van het team te kijken.

Sterke en zwakke dynamiek

Sterke externe factoren: dynamische omgeving, zoals sterke concurrentie, strenge regelgeving, maatschappelijke pressie.

Sterke interne factoren: ambitie, verbeeldingskracht, saamhorigheid. Dit uit zich in vechtlust, energie en motivatie.

Kenmerken voor een zwakke dynamiek is het koesteren van de comfortzone.

- *Negatieve en positieve dynamiek*

Negatief: de intenties zijn onsamenhangend, rivaliserend, gericht op eigen belang. Dit uit zich in moeizame besluitvorming, irritaties, ieder voor zich, onderlinge strijd, angst en verloop.

Positief: gezamenlijke ambitie, collectieve identiteit. Dit uit zich in een wij-gevoel, plezier, saamhorigheid en loyaliteit.

- *Arenadynamiek*

spanningen, hoge prestatiedruk.

- *Familiedynamiek*

Productieve spanning is laag en de cohesie hoog. Je hoort er niet zomaar bij. Veel eigen rituelen.

- *Inerte dynamiek*
Er is geen positieve wisselwerking. De gewoonte regeert. Een eilandjescultuur.
- *Vitale dynamiek*
Een organisatie met stevige uitdaging, afwisseling. Dit alles in teamverband.

Naast dit alles zijn er nog de Golden Ten van Keesenberg (2004). Deze Golden Ten geven heel duidelijk aan wat de essentie is om een verandering succesvol en blijvend te laten zijn:

1. Gemotiveerde en betrokken leerkrachten
2. Hoge verwachtingen, hoge eisen stellen aan je eigen en elkaar functioneren.
3. Een sterke en transparante organisatie.
4. Een open schoolcultuur
5. Een door het gehele team gedragen onderwijskundige visie.
6. Gericht op ontwikkeling en vernieuwing
7. Gezamenlijkheid, samenwerking binnen het team, werkwijzen worden op elkaar afgestemd.
8. Orde, structuur en rust.
9. Samenwerking binnen de buurt/ stad en regio.
10. Een integraal schoolleider

Voor mij is implementeren gebruik maken van nieuwe inzichten en methoden die zorgen voor een verbetering ten opzichte van de huidige situatie.

Het implementeren zou volgens mij uit de volgende stappen kunnen bestaan:

- In kaart brengen van de doelen
- Randvoorwaarden veilig stellen, wat heb je nodig om de doelen te realiseren?
- Taken verdelen
- Zorgen voor committent, goede communicatie met de betrokkenen.
- Op starten van een pilot, kleine kansen benutten en problemen oplossen.
- De successen met elkaar vieren, waarbij de eerste uitslagen van de pilot een begin kunnen zijn. Verder uitvoeren in de organisatie.
- Welke stappen moeten we zetten voor de toekomst.

Naar aanleiding van de literatuur blijf ik bij mijn idee over implementeren. De 7 stappen die ik benoemd heb, worden ook in de literatuur aangegeven. Wel merk ik dat het team en de manier van samenwerken tussen de verschillende mensen een grote rol speelt bij het bereiken van je doel. In dit geval heeft het implementeren van de 1 – zorgroute ook beïnvloed worden door de schoolcultuur, samenwerking en de motivatie van de leerkrachten. Met dit alles moet eveneens rekening gehouden worden.

§ 2.2.2 Implementatiemethoden en de 1 – zorgroute

In het boek van Clijsen e.a. (2007), staan twee invoeringsstrategieën beschreven.

Het invoeren van de 1 – zorgroute is een meerjarentraject, waarbij veelal externe begeleiding gevraagd wordt. Bij het invoeren is er sprake van maatwerk op elke school, omdat de 1 – zorgroute bijna nooit helemaal nieuw is. Veel scholen maken al gebruik van een aantal onderdelen van de 1 – zorgroute. Met het invoeren van de 1 – zorgroute worden deze stappen op elkaar afgestemd en wordt ervoor gezorgd dat het geheel past in handelingsgericht werken. Voor het invoeren van de 1 – zorgroute is een breed draagvlak nodig, alle groepen doen mee, zodat er een doorgaande lijn binnen de school ontstaat, tijdens het eerste jaar wordt er begonnen met één vakgebied.

De twee invoeringsstrategieën:

- Werken aan de voorwaarden
Bij deze manier van invoeren worden vooraf eerste alle zaken rondom de 1 – zorgroute aangepakt. Waardoor er goede randvoorwaarden ontstaan.
- De 1 – zorgroute als een katalysator
Na een korte voorbereiding wordt de 1 – zorgroute in zijn geheel ingevoerd. Hierdoor kunnen leerkrachten als doende leren. Tijdens het invoeren is er aandacht voor verbeteringen op groepsniveau en schoolniveau.

WSNS + beschrijft 4 fasen bij het invoeren van de 1 – zorgroute.

1. Oriëntatie op de 1 – zorgroute

Tijdens de oriëntatiefase wordt er onderzocht of de 1 – zorgroute past bij de visie van de school. Ook wordt er gekeken naar de meerwaarden en welke bijdrage de 1 – zorgroute heeft voor de zorgplicht die elke school heeft.

Aan het einde van deze fase neemt het team een besluit. Wordt de 1 – zorgroute wel of niet ingevoerd.

2. Voorbereidingsfase

Binnen de school wordt er een werkgroepje samengesteld die de studiedagen plant en die de invoering blijft volgen. Door de werkgroep wordt de frequentie van de cyclus en het vakgebied waarmee gestart wordt vastgesteld. Dit alles wordt in de jaarplanning opgenomen, zodat er een transparante organisatie zichtbaar wordt. Het werkgroepje zorgt ook voor een digitaal format voor het groepsoverzicht en het groepsplan. Dit alles resulteert in een plan van aanpak.

3. Uitvoeringsfase

In deze fase worden de stappen van de 1 – zorgroute in de praktijk uitgevoerd. De eerste cyclus wordt gestart met een studiedag, waarbij de leerkrachten oefenen met de verschillende stappen van de cyclus. Dit is onder andere om de deskundigheid van de leerkrachten te bevorderen. Met klassenconsultaties worden de leerkrachten tijdens het uitvoeren in de klas ondersteund. Daarnaast wordt de intern begeleider begeleidt hij het voeren van groepsbesprekingen en leerlingbesprekingen.

4. Fase van monitoren, evalueren en borgen

Tijdens deze fase wordt het proces nauwlettend in de gaten gehouden en daar waar nodig is geëvalueerd. Ook kunnen er verbeteringen aangebracht worden. Het is belangrijk om prioriteiten te stellen bij het waarborgen van de invoering van de 1 – zorgroute.

§ 2.2.3 Implementatiemethode en basisschool “De Molenhoek”

In gesprek met de intern begeleider is naar voren gekomen dat het voor basisschool “de Molenhoek” belangrijk is om vanuit een door het gehele team gedragen onderwijskundige visie te werken. Ook Keesenberg (2004) geeft dit aan. Een door het team gedragen visie zorgt ervoor dat de veranderingen niet op los zand komen te staan.

Daarnaast geeft zij aan dat het belangrijk is om de fase van het waarborgen goed in het oog te houden, omdat het hier eerder al eens op stuk gelopen is.

Basisschool “de Molenhoek” heeft een familiedynamiek, wat zorgt voor een lage productieve spanning. De intern begeleider zou graag naar een vitale dynamiek willen, waardoor er meer mogelijkheden tot verandering zijn.

De intern begeleider heeft voor haar opleiding Interne Begeleiding gekeken naar het invoeren van de SCOL en de methode “Kinderen en hun sociale talenten”. Ze heeft wat betreft dit verandertraject de volgende adviezen: Het invullen van de SCOL opnemen in het jaarrooster. Hierbij bedoelt zij ook de leerling SCOL, die op dit moment nog niet wordt gebruikt op school. Daarnaast is het goed om de lessen uit de methode “Kinderen en hun sociale talenten” een vaste plek te geven in het weekrooster van elke klas. Om het borgen van beide instrumenten te waarborgen is het belangrijk om evaluatiemomenten vast te leggen en leerkrachten die nog onzeker zijn in het gebruik te ondersteunen. Als laatste is het goed om psycho educatie op school te organiseren voor kinderen met complexe problemen.

Bij het implementeren van de 1 – zorgroute op basisschool “De Molenhoek” zal het om een Top – Down methode gaan, omdat de leerkrachten niet direct de behoefte hebben om hun aanpak wat betreft gedrag aan te pakken. De directie en intern begeleider zien hierin wel mogelijkheden.

Omdat de leerkrachten niet direct een behoefte tot verandering hebben zal het een gestuurd en planmatig karakter hebben, met een duidelijk startpunt.

§ 2.3 Basisschool “De Molenhoek”

Bij het implementeren van de 1 – zorgroute op basisschool “De Molenhoek” is het belangrijk om een duidelijk beeld van de school te schetsen. In het eerste hoofdstuk heb ik al een omschrijving van de school gegeven. In dit hoofdstuk zal ik voornamelijk in gaan op het onderwijzen van de sociaal emotionele ontwikkeling van de kinderen bij ons op school.

§ 2.3.1 Inzet van de methode “Kinderen en hun sociale talenten”

Twee jaar geleden (2008 - 2009) is er een teambrede scholing geweest wat betreft de methode “Kinderen en hun sociale talenten”. Deze methode is geïntroduceerd in combinatie met het leerlingvolgsysteem SCOL.

De school heeft gekozen voor deze twee instrumenten omdat het graag in elke klas een zelfde benadering naar de kinderen toe wil. Daarnaast is het voor de school belangrijk dat de gedragsaspecten van de kinderen ieder jaar op een goede manier worden overgedragen naar de volgende leerkracht.

De school heeft ervoor gekozen om iemand van de OBD Noordwest in te huren. Zij heeft in 4 bijeenkomsten aandacht besteed aan de methode “Kinderen en hun sociale talenten”, de lessen zijn voorbereid en besproken. Daarnaast was er aandacht voor het leerlingvolgsysteem SCOL, waarbij het ging om het invullen van de digitale lijst en het interpreteren van de resultaten. Afgelopen schooljaar (2009 – 2010) is het implementeren van beide instrumenten verder gegaan in de vorm van klassenconsultaties. Tijdens teambijeenkomsten zijn er ervaringen uitgewisseld.

Voor mijn onderzoek heb ik een enquête gemaakt (bijlage 1), met als doel een helder beeld te krijgen van het gebruik van beide methodieken. De leerkrachten hebben deze enquête ingevuld. Na aanleiding van deze enquête heb ik met een aantal collega's een gesprek gevoerd om de antwoorden te verhelderen. Ongeveer 60% van de leerkrachten maakt gebruik van de methode “Kinderen en hun sociale talenten”. De andere 40% maakt geen of heel zelden gebruik van de methode. Ook de mensen die wel gebruik maken van de methode geven aan dat zij er geen vaste plek voor hebben in hun weekrooster. De materialen worden ingezet bij incidenten, er zit geen structuur in het gebruik. Een aantal collega's maakt geen gebruik van de lessen die staan in de map, maar gebruiken de losse materialen die passen bij de methode zoals: de prentenboeken.

50 % van de leerkrachten gebruikt de methode klassikaal, de andere helft gebruikt het in kleine groepjes of individueel.

Wat mij opvalt is dat er ondanks de scholing die er is geweest, niet structureel gewerkt wordt met de methode op basisschool “De Molenhoek”.

§ 2.3.2 Inzet van het leerlingvolgsysteem SCOL

Voor het leerlingvolgsysteem SCOL is hetzelfde implementatietraject doorlopen als de methode “Kinderen en hun sociale talenten”. Beide instrumenten passen goed bij elkaar, omdat zij dezelfde uitgangspunten hebben. Kinderen die uitvallen bij de SCOL kunnen extra ondersteunt worden door lessen uit de methode “Kinderen en hun sociale talenten”, hierover mee in de volgende paragraaf.

Uit de enquête en gesprekken is naar voren gekomen dat iedereen de digitale SCOL invult. Dit wordt gedaan op een teamvergadering. Niet alle leerkrachten weten hoe zij kunnen achterhalen waar de kinderen op uitvallen en wat zij kunnen met de resultaten. Op dit moment wordt de leerling SCOL nog niet ingevuld. De leerkrachten van de bovenbouw en de directie willen dit wel graag. Zij zijn nieuwsgierig naar de uitkomsten en willen deze graag naast elkaar leggen.

Niemand heeft een handelingsplan geschreven na aanleiding van de resultaten van de SCOL. Uit gesprekken met leerkrachten is naar voren gekomen dat 20% van de leerkrachten een handelingsplan op het gebied van gedrag maakt. Eén leerkracht geeft aan de methode in te zetten bij kinderen die uitvallen van de SCOL.

Wat mij opvalt is dat de leerkrachten de SCOL invullen, maar dat er niets gedaan wordt met de resultaten.

§ 2.3.3 Begeleiding aan de hand van SCOL en de methode “Kinderen en hun sociale talenten”

Het leerlingvolgsysteem SCOL en de methode “Kinderen en hun sociale talenten” hebben beide dezelfde uitgangspunten. Beide maken gebruik van 8 gedragscategorieën. Doordat zij gebruik maken van dezelfde categorieën kan je als leerkracht de kinderen die uitvallen op een onderdeel bepaalde lessen uit de methode aanbieden.

Uit de enquête blijkt dat geen enkele leerkracht gebruik maakt van deze bovenstaande mogelijkheid om kinderen die uitvallen bij de SCOL te begeleiden door lessen uit de methode “Kinderen en hun sociale talenten”aan het bieden.

De leerkrachten geven aan dat zij de kinderen wel graag verder willen helpen, zij hebben daarbij behoefte aan nog andere technieken. Twee leerkrachten geven aan dat zij behoefte hebben aan scholing op het gebied van hun eigen leerkracht gedrag. Een andere leerkracht geeft aan dat zij behoefte heeft aan een gezamenlijke visie, waarin ook het gebruik van beide instrumenten wordt gewaarborgd.

Wat mij opvalt is dat er teamscholing is geweest, waarbij beide instrumenten tegelijkertijd centraal stonden en waarbij ook een koppeling is gemaakt. Toch wordt er in de praktijk niet gebruik gemaakt van de kracht van beide instrumenten. Wat ook opvalt is dat de leerkrachten veelal behoefte hebben aan andere materialen of ontwikkelingen binnen de school en dat slechts twee van de leerkrachten hun eigen leerkrachtgedrag willen ontwikkelen.

§ 2.4 Conclusie

Na het lezen van literatuur, gesprekken met collega's en het analyseren van de enquêtes ben ik tot de volgende conclusie gekomen:

De literatuur heeft ervoor gezorgd dat ik een duidelijk beeld heb gekregen van de 1 – zorgroute en het heeft mij overtuigd dat de 1 – zorgroute ook toepasbaar is op het gedrag van kinderen. Hierbij is het echter wel essentieel dat de randvoorwaarden aanwezig zijn. Het gebruik van de methode “Kinderen en hun sociale talenten” en het leerlingvolgsysteem SCOL zijn randvoorwaarden die aanwezig zijn. De leerkrachten van basisschool “De Molenhoek” vinden het echter nog moeilijk om af te stemmen op de kinderen. Zij zijn daarnaast nog niet gewend aan het maken van handelingsplannen voor de sociale competentie en combineren zij de methode en het leerlingvolgsysteem nog niet optimaal.

Daarnaast heb ik literatuurstudie gedaan naar het verandermanagement en ben ik hierover in gesprek gegaan met de Intern Begeleider van basisschool “De Molenhoek”. Hieruit is gebleken dat het niet haalbaar is om alle fasen van het implementeren te doorlopen tijdens het onderzoek. Implementeren is vaak een meerjaren plan, waarbij het borgen een belangrijke rol speelt.

In de aankomende maanden wil ik tijdens het onderzoek een begin maken, door een pilotgroep op te starten. Hierdoor kunnen wij als school kijken waar de successen en valkuilen zitten en daarmee aan de slag gaan. Na de pilot maak ik samen met de schoolleiding en de leerkrachten de balans op en zullen er aanbevelingen komen voor de rest van het traject, zodat de 1 – zorgroute zorgvuldig ook in de andere groepen tot stand kan komen.

De pilotgroep is daarnaast voor mij ook een manier om uit te zoeken of de 1 – zorgroute, zoals deze nu beschreven is, werkt in de praktijk.

Hoofdstuk 3 Plan van aanpak

In dit hoofdstuk zal ik aangeven hoe ik onderzoek ga doen. Hierbij staan de onderzoeksgroep en de onderzoeksmethoden centraal. Daarnaast zal ik ook ingaan op de doelen en het tijdspad. Aan het einde van dit hoofdstuk zal ik het startpunt van het onderzoek beschrijven, doormiddel van een nulmeting.

§ 3.1 Procesbeschrijving

In deze eerste paragraaf zal ik beschrijven hoe ik onderzoek ga doen. Hierbij spelen de cyclus van handelingsgericht werken en de stappen van implementeren een grote rol.

Allereerst heb ik op de verschillende scholen waar ik werk onderzocht of er interesse was naar de 1 zorgroute. Dit heb ik gedaan door in gesprek te gaan met de directie en de Intern Begeleiders.

Uit deze gesprekken is naar voren gekomen dat basisschool “De Molenhoek” interesse heeft. Tijdens een gesprek met de directie en de Intern Begeleider heb ik mijn onderzoeksidee voorgelegd en met hen besproken. Na hun positieve feedback heb ik een teambrede presentatie gehouden, waarbij ik heb uitgelegd wat de 1 – zorgroute inhoudt, wat mijn onderzoek inhoudt en ik heb vragen beantwoord en onduidelijkheden weg genomen. Ook heb ik tijdens deze presentatie aan de collega’s gevraagd wie wil deelnemen aan de pilotgroep. Belangrijk hierbij was voor mij de vrijwillige deelname, want alleen dan heeft het onderzoek kans van slagen. De pilotgroep zal één maal de gehele cyclus handelingsgericht werken doorlopen om te ervaren of deze manier van werken bevalt in de praktijk en of het werkt voor basisschool “De Molenhoek”

Aan het einde van de presentatie hebben de collega’s een enquête mee gekregen, waarin verschillende vragen staan over de methode “Kinderen en hun sociale talenten” en het leerlingvolgsysteem SCOL. Deze enquête is bedoeld als aanvulling op de literatuurstudie in hoofdstuk 2.

Het onderzoek zal bestaan uit het één maal doorlopen van de cyclus van handelingsgericht werken. Hierbij zal ik verschillende formulieren ontwikkelen om deze fasen goed te registreren, hierbij gaat het om een groepsoverzicht (waarbij gebruik gemaakt wordt van: SCOL en het sociogram) en een groepsplan. Daarnaast zal ik vele gesprekken hebben met de leerkracht van de pilotgroep over leerkracht gedrag. Naast deze gesprekken maken we gebruik van de BOTS vragenlijst. Tijdens het uitvoeren van het groepsplan zal ik twee keer in de groep observeren om een indruk te krijgen van de uitvoering. De observatie wordt uiteraard ook met de leerkracht besproken.

Als laatste zullen ook de kinderen betrokken worden bij het proces. Zij vullen het sociogram in en worden betrokken bij het opstellen en evalueren van het groepsplan.

In maart zal er een pilotgroep starten. Met de leerkracht van deze groep heb ik verschillende afspraken gemaakt om de fasen van het handelingsgericht werken te doorlopen. In paragraaf 3.5 zijn de fasen opgenomen in het tijdspad.

De fasen van handelingsgericht werken zullen als volgt ingevuld worden:

Waarnemen

1. Verzamelen van gegevens over leerlingen in een groepsoverzicht en op basis hiervan evalueren van het vorige groepsplan. *SCOL, observaties, gesprekken met kinderen en ouders, analyse van het werk van kinderen, leerkrachtgedrag (BOTS vragenlijst)*
2. Preventief en proactief signaleren van leerlingen die de komende periode extra aandacht nodig hebben. *Systematische en vroegtijdig leerlingen die achterblijven signaleren in combinatie met de vraag: Welke leermomenten komen er de komende periode in de groep aan bod en welke leerlingen hebben bij deze momenten extra instructie en begeleiding nodig?*

Begrijpen

3. Benoemen van onderwijsbehoeften van de leerlingen. *Opstellen van doelen. Een onderwijsbehoefte is dat wat een kind nodig heeft om een doel te bereiken. Positief geformuleerde behoefte van een kind.*

Plannen

4. Clusteren van leerlingen met vergelijkbare onderwijsbehoeften. *Cluster kinderen met vergelijkbare onderwijsbehoeften, zo kunnen de kinderen van elkaar leren. Uit onderzoek is gebleken dat een leerkracht maximaal drie groepsplannen kan begeleiden in een klas. In een groepsbespreking met de intern begeleider worden de onderwijsbehoeften en het groepsplan besproken. Daarnaast kunnen er ook eventueel kinderen worden aangemeld voor een leerlingbespreking.*
5. Opstellen van een groepsplan. *In een groepsplan bevat doelen, inhoud (wat je gaat aanbieden), je aanpak/ methoden, organisatie en evaluatie. Maak kinderen mede- eigenaar van de doelen en het plan. Bied activerende verwerkingsopdrachten aan.*

Realiseren.

6. Uitvoeren van het groepsplan. Verzamelen van gegevens van de leerlingen.

Het uitvoeren van het groepsplan zal binnen de tijd van het onderzoek gedeeltelijk lukken. Aan het einde van het onderzoek zal er dan ook een tussenevaluatie plaatsvinden met de deelnemende leerkracht. Daarnaast zal er een teambrede terugkoppeling zijn over de resultaten en ervaringen. Als laatste zal er een gesprek zijn met de directie en Intern Begeleider.

Uiteindelijk zal ik een conclusie en evaluatie schrijven met daarin een aantal aanbevelingen voor de school.

§ 3.2 Doelen

Het doel is een begin te maken met het implementeren van de 1 – zorgroute op basisschool “De Molenhoek”, het grotere doel hiervan is het bevorderen van de sociale competentie op deze school.

Het doel van het onderzoek is door middel van een pilotgroep de successen en valkuilen van de 1 – zorgroute zichtbaar maken. Daarnaast heeft de pilotgroep nog een doel en dat ik het informeren en enthousiasmeren van de collega's, zodat de 1 – zorgroute na het pilotproject verder uitgebreid kan worden in de andere groepen.

Naast het doel van de pilotgroep zijn er ook doelen binnen het pilotproject. Hiermee bedoel ik het bewust maken van de rol van de leerkracht bij de sociale competentie van kinderen, het leren werken met groepsoverzichten, groepsplannen en het benoemen van onderwijsbehoeften van kinderen.

Het doel voor mijzelf is de leerkracht van de pilotgroep op een gedegen manier begeleiden bij alle fasen van het handelingsgericht werken en daarnaast het project in die context plaatsen dat de school ermee verder wil.

§ 3.3 Onderzoeksgroep

Het onderzoek vindt plaats op basisschool “De Molenhoek”. Tijdens het onderzoek wordt het hele team betrokken bij de vorderingen en ervaringen, omdat het uiteindelijke doel is om de 1 – zorgroute te implementeren op de school.

Echter tijdens het onderzoek zal met name groep 5/6 met de leerkracht centraal staan, zij doen mee met de pilotgroep.

§ 3.4 Onderzoeksmethoden

Bij dit onderzoek staan twee methoden centraal. Het actieonderzoek en het programma onderzoek (Harinck, 2009) Het is een actieonderzoek, omdat het eigen handelen van de leerkracht en van mijzelf centraal staat. Daarnaast heeft het ook te maken met programma onderzoek, omdat we met elkaar de bruikbaarheid van de 1 – zorgroute voor de sociaal emotionele ontwikkeling gaan bekijken. We kijken naar de uitvoering, resultaten en de knelpunten die we tegenkomen.

§ 3.5 Tijdspad

Datum	Wat	Doel	Wie
Oktober 2010	Vraag aan scholen of zij interesse hebben in een onderzoek naar de 1 - zorgroute	Een onderzoeksplaats zoeken	Directie en Intern begeleiders van twee scholen Onderzoeker
23 november 2010	Gesprek met de intern begeleider.	Oriëntatie op het onderzoek, opstellen van het doel	Intern begeleider Onderzoeker
4 januari 2011	Gesprek met de directie en	Doelen helder maken,	Directie en Intern

	Intern begeleider van basisschool “De Molenhoek”	randvoorwaarden bespreken en uitleg over de praktische inhoud	begeleider Onderzoeker
18 januari 2011	Presentatie aan het team + uitdelen van de enquête	Mensen bekend maken met de 1 – zorgroute, enthousiasmeren voor de pilotgroep	Directie, Intern Begeleider, Leerkrachten en onderzoeker.
25 januari 2011	Pilotgroep bekend en enquêtes terug	Afspraken maken met de leerkracht van de pilotgroep en het analyseren van de enquêtegegevens.	Leerkracht groep 5/6 Voor de enquête alle leerkrachten Onderzoeker
9 februari 2011	Starten van de pilot met: - roepsoverzicht maken - leerkrachtgedrag bespreken - signaleren van kinderen met specifieke behoeften	Starten van de pilot, kennismaken met het groepsplan door ermee te werken. In gesprek over het belang van leerkracht gedrag.	Leerkracht groep 5/6 Onderzoeker In overleg met de Intern begeleider
1 maart 2011	Benoemen van onderwijs behoeften	De leerkracht inzicht geven in onderwijs en ondersteuningsbehoeften en het positieve effect daarvan	Leerkracht groep 5/6 Onderzoeker In overleg met de Intern begeleider
16 maart 2011	Clusteren van leerlingen en het opzetten van een groepsplan	De leerkracht inzicht te geven in het clusteren en het opzetten van een groepsplan. In gesprek over de voordelen van een groepsplan	Leerkracht groep 5/6 Onderzoeker In overleg met de Intern begeleider
18 maart 2011	Brief naar de ouders	Informeren over het pilotproject	Leerkracht groep 5/6 Onderzoeker In overleg met de Intern begeleider en directie
21 maart t/m 15 april 2011	Uitvoeren van het groepsplan onder begeleiding van de onderzoeker	Uitvoeren en ervaren	Leerkracht groep 5/6 Onderzoeker In overleg met de Intern begeleider
30 maart en 13 april 2011	Observeren in de groep	Indruk krijgen van de uitvoering van het groepsplan	Leerkracht groep 5/6 Onderzoeker
19 april 2011	Tussen evaluatie met de leerkracht	Successen, valkuilen en ervaringen bespreken	Leerkracht groep 5/6 Onderzoeker

			In overleg met de Intern begeleider
26 april 2011	Evaluatie met het team	Leerkrachten informeren, enthousiasmeren en eventueel een discussie over de resultaten	Directie, Intern begeleider, Leerkrachten en onderzoeker

§ 3.6 Triangulatie

De triangulatie vindt plaats tussen de leerkracht van groep 5/6, de leerkracht van groep 4/5, de intern begeleider en mij. Daarnaast zijn ook een aantal kinderen uit groep 5/6 betrokken geweest bij het tot stand komen van het onderzoek. Naast deze personen heb ik met twee leerkrachten van andere basisscholen gesprekken gehad. Door de samenwerking tussen alle bovenstaande personen kan ik de objectiviteit waarborgen.

§ 3.7 Nulmeting

Als nulmeting gebruik ik de presentatie aan het team, omdat dit één van de eerste stappen is tot het implementeren van de 1 zorgroute binnen de school.

Tijdens deze presentatie gaven veel leerkracht aan de tijdsinvestering behoorlijk groot te vinden. Daarnaast gaven zij aan dat ze geen zicht hadden op het resultaat. Om extra inzicht te geven in de tijdsinvestering heb ik een tijdpad met data, zoals hierboven, vastgesteld en overlegd.

Collega's waren vrij om deel te nemen aan de pilot, omdat vrijwillige deelname naar mijn idee te meeste oplevert. Iemand is gemotiveerd om mee te denken in het proces.

Na aanleiding van de presentatie heeft de leerkracht van groep 5/6 zich opgegeven voor de pilot.

Hoofdstuk 4 Uitvoering en resultaten

In dit hoofdstuk ga ik in op de uitvoering en resultaten van het onderzoek. Hierbij zullen de verschillende stappen van de 1 – zorgroute centraal staan. In hoofdstuk 3 Het plan van aanpak staat dat het uitvoeren van het groepsplan ook een onderdeel van het onderzoek is. Tijdens het onderzoek is de deelnemende collega ziek geworden, waardoor de planning is uitgerekt. Hierdoor wordt de uitvoering niet opgenomen in dit verslag. De afwezigheid van de leerkracht heeft het proces om tot het groepsplan te komen niet belemmerd. De leerkracht heeft daar waar mogelijk is een zeer heldere inbreng gehad. Hij is aangevuld door de intern begeleider, de leerkracht van vorig jaar en de invalleerkracht. Hierdoor is een beeld ontstaan vanuit verschillende invalshoeken. Daarnaast is de vraag ontstaan: “Hoe licht je een invalleerkracht op een concrete manier in over de groep en het groepsplan.” Deze vraag zal terug komen in hoofdstuk 5, bij de aanbevelingen.

Bij de uitvoering van de verschillende stappen heb ik gebruik gemaakt van het webbased simulatieprogramma van het Ruud de Moor centrum (2010)

§ 4.1 Portret groep 5/6

Het onderzoek vindt plaats in groep 5/6. Halverwege het onderzoek krijgt de klas te maken met een invalleerkracht.

In de groep zitten 16 jongens en 10 meisjes. Vier kinderen hebben de diagnose ADD/ ADHD en 1 kind de diagnose Asperger.

Uit een gesprek met de intern begeleider komt naar voren:

De klas wordt gekenmerkt door leerlingen met weinig geduld. Ze hebben moeite met samenwerken/ samen spelen, er ontstaan vaak conflicten. “Anders zijn” wordt nauwelijks geaccepteerd, kinderen durven niet altijd zichzelf te zijn. Veel kinderen gaan hun eigen gang en hebben weinig oog voor autoriteit. Echter de meeste kinderen kunnen goed aangesproken worden op hun gedrag. Een duidelijke structuur in de interventies kan de kinderen verder brengen in hun ontwikkeling.

§ 4.2 Verzamelen van gegevens

De verzamelende gegevens komen in het groepsoverzicht te staan (bijlage 3)

Dit groepsoverzicht is gemaakt door de leerkracht, intern begeleider en de leerkracht van vorig jaar. Mijn rol was voornamelijk begeleidend, waarbij ik met de betrokken personen naar uitzonderingen heb gezocht in het gedrag van de kinderen. Wanneer het beeld van een kind niet helder werd, heb ik doorgevraagd en waar nodig ben ik met het kind in gesprek gegaan.

§ 4.2.1 Leerkrachtgedrag

De leerkracht van groep 5/6 heeft de BOTS vragenlijst over leerkracht gedrag ingevuld.

Richting bepalend +3

Ondersteunend/ inlevend	+3
Meegaand/ geduldig	+2
Toegeeflijk	+2
Weifelend	0
Kritisch	0
Corrigerend	+1
Controlerend	+1

Deze uitslag geeft het leerkracht gedrag weer. Zonder er een onderdeel aan te hangen nemen we deze uitslag mee in het groepsplan en het uitvoeren van het groepsplan. We weten nu waar we moeten afstemmen op de kinderen.

In de gesprekken met de leerkracht kwamen met name de conflicten die de kinderen met elkaar en met de leerkracht hebben naar voren. De leerkracht toont veel betrokkenheid bij de kinderen en hun ouders. Hij investeert veel tijd in het oplossen van de conflicten. De leerkracht vertelt hierbij dat de conflicten op een voor beide partijen bevredigende wijze worden opgelost. In de gesprekken met de leerkracht en intern begeleider komt echter naar voren dat de kinderen dit gevoel niet altijd hebben. Ook hier wordt bij het uitvoeren van het groepsplan aandacht aan besteed.

§ 4.2.2 Groepskenmerken

Om de sociale verhoudingen binnen de groep goed in kaart te brengen heb ik een sociogram gemaakt. Dit heb ik gedaan met behulp van de web based applicatie van Sometics. Hierbij wordt gekeken naar het samenwerken in sociaal verband en het samenwerken in werkgerelateerde situaties.

Hierbij viel op:

sociaal gerelateerd zijn er twee kinderen die niet één keer positief genoemd worden. Er zijn drie populaire kinderen en vijf kinderen die verstoten zijn.

Werk gerelateerd zijn er vier kinderen die niet één keer positief genoemd worden. Er zijn zes populaire kinderen en zeven kinderen die verstoten zijn.

In het groepsoverzicht werk ik met + en – tekens. Het + teken geeft aan hoe vaak het kind positief genoemd is en het – teken geeft aan hoe vaak het kind negatief genoemd is.

§ 4.2.3 kindkenmerken

Voor het invullen van het groepsoverzicht heb ik gesprekken gehad met verschillende collega's. Zowel de leerkracht van groep 5/6 als de intern begeleider en de leerkracht van vorige schooljaar waren betrokken bij het tot stand komen van dit

overzicht. In de gesprekken met deze betrokkenen heb ik gezocht naar beschermende/ positieve factoren bij elk kind individueel. Ook zijn de risicofactoren aan bod gekomen. Opmerkelijk was dat het vinden van risicofactoren bij veel kinderen vele malen makkelijker was dan de beschermende/ positieve factoren, omdat deze kinderen een negatief beeld oproepen bij de leerkracht. Echter wanneer we zochten naar uitzonderingen in het gedrag, waren deze ook te vinden. Deze uitzonderingen geven de leerkracht handvatten om het negatieve beeld te keren in een positief beeld.

Naast de gesprekken zijn ook de uitslagen van de SCOL in het groepsoverzicht opgenomen.

Kijkend naar het groepsoverzicht valt mij het volgende op:

Bij de afname van de SCOL score kinderen die uitvallen in het sociogram en die opvallen in de gesprekken, opvallend hoog (voorbeeld: leerling 17). De leerkracht geeft aan dat hij het beeld van het kind niet duidelijk in de SCOL kan vinden. De vragen zijn volgens hem niet toerijkend genoeg om deze kinderen goed te scoren. In het gesprek hierover kwam naar voren dat je vragen op verschillende manier kan interpreteren.

§ 4.3 Preventief en proactief signaleren van leerlingen

Tijdens de gesprekken met de verschillende betrokkenen komen sommige kinderen duidelijk naar voren, zowel positief als kinderen die iets extra's nodig hebben. Bij deze kinderen heb ik meteen een aantekening gemaakt. Om straks bij het benoemen van specifieke onderwijsbehoeften te kijken of zij hiervoor in aanmerking komen.

§ 4.4 Onderwijsbehoeften benoemen

Bij het benoemen van de onderwijsbehoeften hebben we allereerst gekeken naar de algemene onderwijsbehoeften en vervolgens naar de specifieke onderwijsbehoeften van bepaalde kinderen.

§ 4.4.1 Benoemen van algemene onderwijsbehoeften

Groep 5/6 is een bewerkelijke groep, waarin allerlei behoeften leven, deze heb ik op papier gezet (bijlage 5)

§ 4.4.2 benoemen van specifieke onderwijsbehoeften

Kijkend naar de uitslagen van de SCOL en het sociogram en na aanleiding van diverse gesprekken met betrokkenen zijn er een aantal kinderen met specifieke onderwijsbehoeften. Deze specifieke onderwijsbehoeften staan beschreven in het groepsoverzicht (bijlage 3)

§ 4.5 Clusteren van kinderen met specifieke onderwijsbehoeften

De kinderen met specifieke onderwijsbehoeften hebben we als volgt geclusterd. In de vier clusters staan de kinderen die moeite ondervinden met dit onderdeel.

Omgaan met jezelf	Omgaan met de leerkracht	Omgaan met klasgenootjes	Werkhouding
4	4	4	4
15	6	6	18
17	16	7	
22	17	10	
		12	
		16	
		17	
		18	

§ 4.6 Opstellen van een groepsplan

Voor de start van het onderzoek heeft de leerkracht geen handelingsplannen gemaakt rondom het gedrag van de leerlingen. Binnen de school wordt er over het algemeen zelden een handelingsplan geschreven voor de sociaal – emotionele ontwikkeling van de leerlingen.

Het groepsplan wordt daarom relatief eenvoudig gehouden, zodat de uitvoering ervan tot een succes kan leiden. De eenvoud van het groepsplan zit in het feit dat we heel dicht bij de leerkracht zijn gebleven. Veel acties die in het plan genoemd zijn worden al geheel of gedeeltelijk door de leerkracht uitgevoerd. Daarnaast maken we veel gebruik van de methode “Kinderen en hun sociale talenten”. Bij de introductie van de methode, vorig schooljaar, is er een teambrede cursus geweest, hierdoor weet de leerkracht hoe hij de methode kan inzetten.

§ 4.6.1 Algemeen groepsplan

In het algemene groepsplan staan met name activiteiten die doorgaans in de klas worden uitgevoerd, met daarbij duidelijk wat de activiteit inhoudt. (bijlage 6) Bij het opstellen van het groepsplan en de sub groepsplannen is er gebruik gemaakt van de sterke kanten van de leerkracht, die naar voren kwamen in de BOTS vragenlijst.

§ 4.6.2 Sub groepsplannen

Bij de sub groepsplannen staan de clusters van § 4.5 centraal. In deze sub groepsplannen komen activiteiten uit het algemene groepsplan terug met aanvullingen.

Op dit moment kiezen wij niet voor individuele handelingsplannen. Eerst wordt er gekeken naar het effect van het algemene en de sub groepsplannen. Mocht na 6 tot 8 weken blijken dat er een individueel handelingsplan noodzakelijk is, dan wordt dat gemaakt. (bijlage 7)

§ 4.7 Uitvoering van het groepsplan

Door ziekte van de leerkracht begint de uitvoering van het groepsplan midden mei/ begin juni.

Dit groepsplan zal 6 tot 8 weken uitgevoerd worden. Hierna zal er nogmaals een afname van de SCOL gedaan worden en het sociogram zal ingevuld worden. Aan de hand van deze uitslagen en doormiddel van gesprekken zal gekeken worden welke effecten de groepsplannen hebben gehad en waar aanpassingen noodzakelijk zijn.

§ 4.8 Uitwerking binnen de school

Na het uitvoeren van het groepsplan zal ik met de directie en de intern begeleider de resultaten bespreken. Daarnaast zal in dit gesprek ook de voor en nadelen van het werken met de 1 – zorgroute aanbod komen. Na dit gesprek zal er ook een presentatie zijn voor het team, waarin wij onze ervaringen met het werken met de 1 – zorgroute zullen omschrijven.

Of dit onderzoek een vervolg krijgt zal afhangen van deze gesprekken.

Hoofdstuk 5 Conclusie, reflectie en discussie

In dit hoofdstuk zal ik antwoord geven op de onderzoeksvraag: Hoe kan ik de 1-zorgroute implementeren op het gebied van gedrag op basisschool “De Molenhoek”. Daarbij komt ook de evaluatie van het gebruiken van de 1 – zorgroute in de pilot klas. De uitkomsten hiervan evaleer ik aan de hand van mijn praktijkervaringen en met literatuur. Ook zal in dit hoofdstuk mijn persoonlijk leerproces aan bod komen. Uit dit alles komen aanbevelingen en discussiepunten naar voren.

§ 5.1 Conclusie praktijkonderzoek

In deze paragraaf zal ik eerst antwoord geven op mijn onderzoeksvraag:

Hoe kan ik de 1- zorgroute implementeren op het gebied van gedrag op basisschool “De Molenhoek”.

In hoofdstuk 2 heb ik verschillende implementatiemethoden vergeleken. Aan de hand van Kloosterboer (2005), Fullan (2009) en Keesenberg (2004) ben ik tot de conclusie gekomen dat de volgende stappen noodzakelijk zijn:

1. In kaart brengen van de doelen
2. Randvoorwaarden veilig stellen, wat heb je nodig om de doelen te realiseren?
3. Taken verdelen
4. Zorgen voor committent, goede communicatie met de betrokkenen.
5. Op starten van een pilot, kleine kansen benutten en problemen oplossen.
6. De successen met elkaar vieren, waarbij de eerste uitslagen van de pilot een begin kunnen zijn. Verder uitvoeren in de organisatie.
7. Welke stappen moeten we zetten voor de toekomst.

Terugkijkend op mijn praktijkonderzoek in relatie tot het implementeren kan ik tot de conclusie komen dat de stappen 1 t/m 3 goed zijn uitgevoerd. Er is goed overleg geweest tussen de mij en de intern begeleider/ directie. Doormiddel van een presentatie heb ik de collega's op de hoogte gebracht. Hieruit is een pilotgroep voortgekomen. Echter vanaf dat moment heb ik mij met name inhoudelijk bezig gehouden met de pilot en heb daarbij onvoldoende aandacht geschonken aan de communicatie met de andere collega's. De collega's zijn onvoldoende op de hoogte gebracht van het proces. Halverwege de pilotperiode, heb ik de collega's wel geïnformeerd over de gang van zaken, waarin de voor en nadelen van het gebruiken van de 1 – zorgroute duidelijk naar voren zijn gekomen.

Ik ben tot de conclusie gekomen dat bij het implementeren van een nieuwe zorgstructuur veel komt kijken, het leek eenvoudiger dan het was. Ik heb ondervonden dat bij implementeren een goed, gedegen plan belangrijk is en dat intensieve open communicatie met de collega's essentieel is voor het slagen van een implementatietraject. Daarnaast heb ik ontdekt dat bij het implementeren van de 1 –

zorgroute externe hulp noodzakelijk is, omdat het gaat om een grote verandering binnen het team. Als de werkwijze helder is voor alle teamleden is het wel mogelijk dat een intern begeleider/ gedragsspecialist een nieuw onderdeel, bijvoorbeeld de sociaal emotionele ontwikkeling introduceren.

Naast het implementeren is ook het gebruiken van de 1 zorgroute een belangrijk onderdeel van mijn onderzoek geweest.

Het volgen en begeleiden van de cyclus van handelingsgericht werken binnen de 1 zorgroute heeft tot nieuwe inzichten geleid. Heel duidelijk naar voren komt de duidelijke structuur binnen de 1 – zorgroute. Voor leerkrachten, intern begeleider en directie is duidelijk welke stappen er gezet moeten worden. Dit geeft rust binnen een team en daarnaast de mogelijkheden voor een intern begeleider om de collega's optimaal te kunnen begeleiden.

Ik zal hieronder stap voor stap weergeven wat de 1 – zorgroute heeft opgeleverd.

Stap 1 Verzamelen van gegevens

Als eerst heeft de leerkracht de BOTS vragenlijst ingevuld. Hierbij kwamen met name de sterke kanten van de leerkracht naar voren. Verhelderend was het om deze lijst te gebruiken bij het maken van het groepsplan.

Naast het invullen van de BOTS vragenlijst, hebben de leerkracht en ik een groepsoverzicht gemaakt. Waarbij we de nadruk hebben gelegd op de positieve kanten van een kind. Dit was soms een hele uitdaging, omdat kinderen een negatief beeld opriepen bij de leerkracht of intern begeleider. Toch hebben we ervaren dat het benoemen van deze positieve eigenschappen heel krachtig en waardevol kan zijn voor de communicatie tussen leerkracht en leerling.

Omdat alle gegevens van de kinderen bij elkaar komen, levert dat soms een bijzonder plaatje op, waarover gediscussieerd kan worden. Zo zie je bij sommige kinderen verschil tussen de uitkomst van de SCOL en het sociogram. Dit is een punt waar we met elkaar bij stil hebben gestaan.

Stap 2 Preventief en proactief signaleren van kinderen

Tijdens het invullen van het groepsoverzicht komen duidelijk kinderen naar voren die iets extra's nodig hebben. De vraag die wij ons zelf hebben gesteld is of dit kind goed binnen het algemene groepsplan kan varen of echt iets extra's nodig heeft. Bijzonder om te ervaren is dat elke leerkracht daar andere ideeën over heeft. De discussie die hieruit voort komt zorgt voor een goede afstemming op het kind en voor nieuwe inzichten bij elkaar als collega.

Stap 3 Onderwijsbehoeften noemen

Bij het opstellen van de onderwijsbehoeften, zowel algemeen als individueel heeft de lijst van Erik van Meersbergen erg geholpen. Al ben ik tot de ontdekking gekomen dat het voor elk kind toch vaak net even anders is. Door in gesprek te gaan met de

leerkracht en het kind kom je tot de juiste behoefte, waarbij afstemmen noodzakelijk is.

Stap 4 Clusteren van kinderen

Het clusteren van de kinderen was eenvoudig, omdat de voorgaande stappen heel zorgvuldig gezet zijn. Ook hebben we al stil gestaan bij de plaats van de behoeften, past het in het algemene plan of is er meer nodig.

Stap 5 Groeps- en sub groepsplannen opstellen

Voor het groepsplan hebben we gekozen om dicht bij de leerkracht te blijven, zodat het uitvoerbaar is. Hierbij hebben we gekozen om de methode “Kinderen en hun sociale talenten” in te zetten. Door deze maatregelen kan de leerkracht aan de slag met het plan. Wel hebben we met elkaar afgesproken dat wanneer delen niet haalbaar zijn, hier met elkaar naar gekeken wordt om het behapbaar te maken.

Bij het uitwerken van de bovenstaande stappen heb ik gebruik gemaakt van het webbased simulatieprogramma van het Ruud de Moorcentrum. Dit programma kan naar mijn inziens het team helpen bij het grip krijgen op de 1 zorgroute en het gedrag van kinderen. Zonder directe feedback op je eigen leerkrachtgedrag, kunnen leerkrachten ondervinden wat de invloed van hun eigen gedrag is en tegelijkertijd worden de stappen van de 1 – zorgroute duidelijk toegelicht in een oefensituatie.

De weerbarstige werkelijkheid

Halverwege de pilot is de leerkracht van groep 5/6 ziek geworden. In eerste instantie heel vervelend voor de leerkracht en daarnaast ook voor de voortgang van het onderzoek. Echter, dit heeft een verrassende wending gekregen. Door de afwezigheid van de leerkracht is er veel overleg geweest tussen mij en de intern begeleider. Ook hebben de leerkracht van groep 4/5 en de invalkracht meegeholpen bij het tot stand komen van de pilot. Doordat er meer mensen betrokken raakten, met ieder hun eigen visie en ideeën, ontstonden er discussies over de inhoud/ leerlingen en de manier van werken. Dit heeft tot meer diepgang geleid.

Daarnaast is er de vraag gerezen, hoe informeer je nieuwe leerkrachten over het gedrag van de leerlingen.

§ 5.2 Conclusie eigen professionele identiteitsontwikkeling

Terugkijkend op het proces binnen het onderzoek merkte ik dat het lastig was om goed te starten. Er zijn zoveel interessante onderwerpen, zowel op klassenniveau als op schoolniveau. Voor dit onderzoek heb ik gekozen voor een onderwerp op schoolniveau, waarbij het begeleiden van een collega centraal staat. Ik heb hiervoor gekozen, omdat ik tijdens een eerdere masteropleiding op klassenniveau heb gewerkt en nu juist de uitdaging heb gezocht in het begeleiden. Het begeleiden van collega's is een vaardigheid die bij mij nog niet voldoende is ontwikkeld, maar wat ik wel essentieel vind voor het werken als gedragsspecialist. Door dit onderzoek heb ik ontdekt dat intensieve open communicatie met afstemming op de vaardigheden van de collega zorgt voor een prettige sfeer, waarin discussies mogelijk zijn.

Daarnaast merk ik dat veel collega's het moeilijk vinden om af te stemmen op leerlingen met extrovert gedrag. Door de opleiding heb ik leren afstemmen en zie ik het positieve effect hiervan in mijn plezier in mijn werk en bij de kinderen in de groei van hun zelfvertrouwen. Ik kan mij eraan storen als collega's niet afstemmen. Dhr. Van Meersbergen heeft tijdens een gesprek mijn beeld bij dit probleem veranderd. Ik kan, als gedragsspecialist, een rol spelen in het afstemmen op leerlingen door bijvoorbeeld één of meer themabijeenkomsten te organiseren die gaan over afstemmen.

§ 5.3 Aanbeveling

Na aanleiding van het praktijkonderzoek zijn er de volgende aanbevelingen ontstaan. Deze aanbevelingen hebben te maken met het gebruiken van de methode "Kinderen en hun sociale talenten" en het leerlingvolgsysteem SCOL. Daarnaast hebben ze te maken met de zorgstructuur op school, hierbij wordt gebruik gemaakt van de 1 zorgroute.

- De methode "Kinderen en hun sociale talenten" wordt op school gebruikt, echter uit de enquête en de gesprekken tijdens de pilot komt naar voren dat de methode nauwelijks wordt ingezet in de groepen. Daarbij komt dat de SCOL en de methode niet aan elkaar gekoppeld worden. Tijdens de pilot komt ook naar voren dat het invullen van de SCOL als lastig wordt ervaren, omdat de vragen op meerdere manieren te interpreteren zijn. Extra aandacht aan deze twee middelen is essentieel. Wanneer de 1 –zorgroute wordt gebruikt, zal het groepsoverzicht een lijdraad kunnen zijn om de SCOL aan de methode te koppelen. Je ziet in het overzicht precies waar de kinderen op uitvallen.
- Een eerste stap kan zijn om in het weekrooster van iedere klas, werken aan de sociaal emotionele ontwikkeling doormiddel van de methode "Kinderen en hun sociale talenten" vast te leggen.
- Op dit moment wordt er voor spelling een groepsoverzicht en een groepsplan gemaakt. Hierbij zou ik willen pleiten voor het invoeren van de 1- zorgroute, omdat er dan een duidelijk cyclus ontstaat, waardoor de leerkrachten en de intern begeleider meer grip krijgen op de inhoud.
- Het valt mij op dat leerkracht het soms lastig vinden om af te stemmen op het gedrag van leerlingen. Door tijdens teamvergaderingen vaker thema's, zoals afstemming, te behandelen, kan het team zich vakinhoudelijk meer bekwamen. Tijdens deze vergaderingen kan het team mensen uitnodigen die inhoudelijk meer van het onderwerp weten.
- Om een doorgaande lijn op het gebied van de sociaal emotionele ontwikkeling te creëren is het belangrijk dat de leerkrachten weten wat er van hen verwacht wordt in de loop van het schooljaar. Door een jaarplanning te maken met daarin de groeps- en leerling-besprekingen, en het opstellen en evalueren van de groepsplannen kunnen de leerkrachten en intern begeleider nog beter met elkaar samenwerken om de leerlingenzorg optimaal te houden.

- Door de invalsituaties tijdens de pilot, is duidelijk geworden dat er meer aandacht kan zijn voor de overdracht van het gedrag van leerlingen aan een invalleerkracht. Dit kan door een schematische weergave van de onderwijsbehoeften van de kinderen met een verwijzing naar het groepsoverzicht en het groepsplan.

§ 5.4 Verdere discussie

Jeninga e.a. (2010) hebben ruim aandacht besteedt aan de 1 –zorgroute op sociaal emotioneel gebied door het webbased simulatieprogramma en de artikelen (2011) die hierover zijn verschenen. Daarnaast is er een filmpje gemaakt over het programma door Leraar 24. (<http://www.leraar24.nl/video/2724>). Je zou verwachten dat er daardoor meer scholen gebruik van gaan maken. Toch is er, naar mijn weten, geen enkele basisschool die de 1 – zorgroute gebruikt voor de sociaal – emotionele ontwikkeling. Over de inhoud van het webbased programma en het nut van de 1-zorgroute voor de sociaal – emotionele ontwikkeling is iedereen het eens. Het kan de leerlingenzorg optimaliseren. Echter wanneer de cyclus van handelingsgericht werken doorlopen wordt, wordt er opgemerkt dat het wel heel intensief is. De vraag is dan ook: is deze manier van werken haalbaar in de praktijk? En hoe komt het dat scholen de 1 – zorgroute niet gebruiken voor de sociaal emotionele ontwikkeling van kinderen? Ik begrijp dat nieuwe ontwikkelingen tijd nodig hebben, echter de 1 – zorgroute wordt al wel gebruikt voor taal, rekenen, lezen enz. Waarom dan nog niet voor de sociaal emotionele ontwikkeling van kinderen? Een onderwerp voor een nieuw onderzoek is geboren.

Literatuurlijst

- Bokhove- Wensveen, N. van, e.a. (2008), *Kinderen en hun sociale talenten*, Amersfoort, CED-Groep, Kwintessens: NZV Uitgevers
- CED-Groep ontwikkelaar, (), SCOL, Amersfoort, Kwintessens: NZV Uitgevers, CED-Groep, Rovict.
- Clijsen, A. e.a. (2007), *Handreiking 1-zorgroute voor leerkrachten en intern begeleiders in het primair onderwijs*. WSNS plus en KPC Groep
- Clijsen, A. e.a. (2007), *1-Zorgroute Naar handelingsgericht werken*. WSNS plus en KPC Groep
- Durrant, M. (2007), *Creatieve oplossingen bij gedragsproblemen op school*. Antwerpen – Apeldoorn: Fontys OSO & Garant Uitgevers
- Fullan, M (2009) *De zes geheimen van verandering*. Vlissingen: Bazalt
- Fullan, M (2006) *Turn around leadership*. San Fransisco: Jossey Bass
- Gelder, W. van, v.d. Hoek, L. & Nieuwkerk, H. van (2009) *Passie voor verandering*. Nijmegen: Efficiënt
- Harinck, F. (2006), *Basisprincipes praktijkonderzoek*, Antwerpen – Apeldoorn: Garant
- Kallenberg, T., Koster, B., Onstenk, J. & W. Scheepsma (2007). *Ontwikkeling door onderzoek. Een handreiking voor leraren*. Utrecht/Zutphen: Thieme Meulenhoff
- Kloosterboer, P. (2005) *Voor de verandering*. Den Haag: Sdu Uitgevers b.v.
- Lieshout, T. van. (2002), *Pedagogische adviezen voor speciale kinderen*. Houten: Bohn Stafleu Van Loghum
- Louwe, J, Jeninga, J. & Meersbergen, E van. (2011) Webbased simulatieprogramma; train het volgen van sociaal emotionele ontwikkeling. *Jeugd in School en Wereld*. Jrg. 95, nr. 5, blz. 12-15
- Louwe, J, Jeninga, J. & Meersbergen, E. van (2011) *De 1 – zorgroute sociaal emotionele ontwikkeling; een webbased trainingsprogramma*. Tijdschrift voor Orthopedagogiek. Jrg. 50, nr. 1, blz. 18 – 29
- Meersbergen, E. van (2009) *Ondersteuningsbehoeften van de sociaal emotioneel domein. Een voorlopige overzichtslijst*. Heerlen: Ruud de Moorcentrum/ Open universiteit Nederland & WOSO.

Pameijer, N. & Beukering, T. van. (2006), *Handelingsgericht werken: een handreiking voor de intern begeleider*, Leuven / Voorburg: Acco

Ruud de Moorcentrum (2010) *1 – Zorgroute webbased simulatieprogramma SEO*
<http://portal.rdmc.ou.nl/seo> (geraadpleegd op 8 januari 2011)

Swieringa, J. & Jansen, J. (2005) *Gedoe komt er toch. Zin en onzin over organisatieverandering*. Gorinchem: Uitgeverij Gorcum

Verstegen, R. & Lodewijks, H. (1993), *Interactiewijzer*. Assen: Koninklijke Van Gorcum

Bijlage 1 Uitwerking enquête

Enquête sociaal – emotionele ontwikkeling

Beste collega's

Sinds anderhalf jaar doe ik de studie gedragsspecialist bij Fontys Hogescholen .

Op dit moment ben ik bezig met een praktijkonderzoek op het gebied van gedrag, wat ik op de Molenhoek mag uitvoeren.

Mijn praktijkonderzoek heeft te maken met de 1- zorgroute, waarbij de systematische aanpak van handelingsgericht werken centraal staat. Bij de 1- zorgroute staan de onderwijsbehoeften van alle kinderen centraal. Deze behoefte van kinderen komen in een groepsplan te staan i.p.v. in individuele handelingsplannen. SCOL en de methode “Kinderen en hun sociale talenten” zullen hierin een belangrijke rol spelen. Belangrijk is dat er bij de 1- zorgroute ook gekeken wordt naar de positieve aspecten van een kind: “wat zijn kwaliteiten van dit kind en hoe kunnen we deze optimaal benutten?”

Zelf ben ik enthousiast geworden door o.a. het feit dat er niet allerlei verschillende individuele plannen worden gemaakt, maar enkele groepsplannen. Dit is overzichtelijk voor mij als leerkracht en kinderen voelen zich competent, omdat zij met een groepje kinderen aan hetzelfde doel werken.

Voor veel collega's zal de 1-zorgroute een nieuw begrip zijn. Tijdens de teamvergadering van 18 januari 2011 heb ik verschillende collega's meer vertelt over deze manier van werken. Per e-mail zal ik jullie hierover een samenvatting sturen. Om het effect van de 1 zorgroute met jullie te delen wil ik in de maanden februari, maart en april met één van de groepen een pilotproject starten. Dit houdt in dat ik met de groep eenmaal de cyclus van de 1 zorgroute zal doorlopen. Ik hoop dat er collega's zijn die samen met mij willen werken aan dit project, waarbij we gaan proberen om de kinderen een stapje verder te brengen op sociaal en emotioneel gebied. Heb je interesse? Geef dit aan voor 25 januari 2011

Voordat wij hiermee starten wil ik jullie graag een aantal vragen stellen over het gebruik van SCOL en kinderen en hun sociale talenten en jullie begeleiding bij de sociaal emotionele ontwikkeling van de kinderen in je groep.

Graag ontvang ik de enquête voor 25 januari 2011 retour.

Alvast bedankt voor jullie tijd en ideeën!

Groeten,
Thea

Enquêtevragen:

1. Op welke manier maak je gebruik van de methode “Kinderen en hun sociale talenten”
2. Gebruik je de methode klassikaal en/ of in kleine groepjes.
3. Maak je een handelingsplan voor de kinderen die uitvallen op de SCOL? Zo ja, wil je bij het inleveren van deze enquête een kopie meegeven?
4. SCOL en de methode kinderen en hun sociale talenten passen goed bij elkaar. De categorieën van SCOL komen overeen met die van de methode. Gebruik je de methode Kinderen en hun sociale talenten voor de kinderen die uitvallen bij de SCOL? Zo ja, kun je dan vertellen hoe je de methode gebruikt
5. Voor de bovenbouwleerkrachten. Naast dat jij als leerkracht de SCOL invult, kunnen ook de kinderen de SCOL invullen. Hoe zou je in de toekomst om willen gaan met deze twee uitslagen?
6. Stel, tijd en materialen vormen geen belemmeringen, wat zou je de kinderen op sociaal – emotionele gebied willen aanbieden en op welke manier?
7. Als je stil staat bij je onderwijs op sociaal – emotioneel gebied, waar zou je dan eventueel hulp bij willen?

In deze bijlage beschrijf ik de uitslagen van de enquête. Onder de vragen staan in willekeurige volgorde de antwoorden van mijn collega's. In hoofdstuk 2 paragraaf 3 staat de conclusie van deze enquête.

1. Op welke manier maak je gebruik van de methode Kinderen en hun sociale talenten

- Om heel eerlijk te zijn heb ik deze methode nog niet onder mijn aandacht gehad. Ik wil hem wel graag eens inzien.
- Op dit moment gebruik ik de methode niet in de groep, omdat mijn collega deze lessen verzorgt. Wel gebruik ik de methode om een idee op te doen als ik vastloop met een kind.
- Ik heb dit jaar helaas nog maar twee keer met deze methode gewerkt.
- Ik gebruik soms de map. Ook maken wij gebruik van de bijbehorende prentenboeken. Uiteraard komen de aspecten uit de methode ook spontaan tijdens kringactiviteiten aan bod.
- Als gespreksonderwerp bij de kring ongeveer 1 keer in de maand. Thema's als vriendschap en ruzie komen dan aanbod.
- Ik werk incidenteel met de methode. Meestal na aanleiding van situaties. In de kring praat ik er met de kinderen over. Meestal laat ik situaties naspelen. De picto die erbij hoorde, hing ik op en die bleef dan wel een paar weken hangen. In die weken kwam het onderwerp soms nog eens terug.
- Weinig. Wij hebben van de rugzakgelden enkele prentenboeken, aansluitend bij Kinderen en hun sociale talenten aan kunnen schaffen. Deze gaan over een pinguïn en behandelen diverse onderwerpen, behorend bij sociaal – emotionele vaardigheden.
- Wekelijks een les uit de map. Ik hang de kaart op die bij de les hoort waar de kinderen hun naam op mogen schrijven als ze een situatie meemaken die met de les te maken heeft.

2. Gebruik je de methode klassikaal en/ of in kleine groepjes.

- Met name klassikaal

- Ik gebruik de methode klassikaal en na het aanbieden van de les, ga ik er soms met een klein groepje nog weleens mee door.
 - Hangt van het onderwerp af, kan alle twee
 - Klassikaal met soms een verwerkingsopdracht in kleine groepjes of tweetallen
 - Hangt van de situatie af, maar meestal klassikaal.
 - Klassikaal
 - Indien nodig in individueel of in een klein groepje
 - Ik gebruik de methode niet, dus n.v.t.
- 3. Maak je een handelingsplan voor de kinderen die uitvallen op de SCOL? Zo ja, wil je bij het inleveren van deze enquête een kopie meegeven?**
- Nee
 - Ik maak geen handelingsplan
 - Nee. Kinderen krijgen wel individuele hulp, maar ik schrijf er geen plan voor.
 - Nee, ik weet namelijk niet hoe ik kan zien wie er uitvallen, nadat ik alles heb ingevoerd
 - Ik maak geen handelingsplan, denk ik de taak van de leerkracht
 - Ik maak deze plannen niet, maar ik ben wel bereid collega's hiermee te helpen.
 - Is dit jaar nog niet nodig geweest. Vorig jaar wel, maar ik heb er toen nog geen gebruik van gemaakt (van SCOL)
 - Nee, niet specifiek
- 4. SCOL en de methode kinderen en hun sociale talenten passen goed bij elkaar. De categorieën van SCOL komen overeen met die van de methode. Gebruik je de methode Kinderen en hun sociale talenten voor de kinderen die uitvallen bij de SCOL? Zo ja, kun je dan vertellen hoe je de methode gebruikt?**
- Ik kijk meer naar de situatie. Ik vind namelijk de verhalen/ activiteiten uit de map Kinderen en hun sociale talenten niet altijd aanslaan bij mijn groep.
 - Nee, nog niet nodig geweest
 - Zo gebruik ik hem wel als ik met individuele leerlingen vastloop. Ik weet dan waar ik de juiste lessen kan vinden.
 - Gedeeltelijk. Ik gebruik Kinderen en hun sociale talenten ook als remediërend materiaal, maar ik ga hierbij niet blind uit van de SCOL, meer van mijn eigen observaties.
 - Ik heb tot nu toe eenmaal twee SCOL formulieren ingevuld, geen idee dus.
 - Nee, ik weet niet hoe ik kan zien dat kinderen uitvallen op de SCOL
 - Nee, ik maak geen handelingsplannen.
 - Nee
- 5. Voor de bovenbouwleerkrachten. Naast dat jij als leerkracht de SCOL invult, kunnen ook de kinderen de SCOL invullen. Hoe zou je in de toekomst om willen gaan met deze twee uitslagen?**
- Ze echt laten invullen en dan naast elkaar leggen en met het kind in gesprek gaan, als er verschillen zijn.
 - Ik hoop dat het zo snel mogelijk ingevoerd gaat worden, want ik verwacht daar veel van. Dit heb ik al een aantal keer met de directie besproken. Ik zal er binnenkort weer over beginnen.
- 6. Stel, tijd en materialen vormen geen belemmeringen, wat zou je de kinderen op sociaal – emotionele gebied willen aanbieden en op welke manier?**
- Ik zou meer tijd willen stoppen in echte gesprekken met kinderen en van daaruit samen met elk kind een plan op stellen, waar het kind in groeien wil, zodat wij ons daar samen verantwoordelijk voor voelen. Deze plannen moeten dan elke drie maanden besproken

worden met het kind en bijgesteld worden. Indien nodig worden ook de ouders of andere leerkrachten bij de plannen en natuurlijk bij de uitvoering daarvan betrokken.

- Ben hier tot nu toe niet zo gericht mee bezig, zou mij kunnen voorstellen dat de kinderen waar extra aandacht op dit gebied nodig is, je met de desbetreffende materialen mee aan de gang zou gaan.
- Goede vraag. Misschien een soort speltherapie waarbij ze in rollenspel bepaalde vaardigheden oefenen.
- Ik zou foto en videobeelden van de situaties aanbieden, zodat ze besproken kunnen worden.
- Meer tijd besteden aan bijvoorbeeld het spelen van geschikte spelletjes, zodat kinderen leren om te gaan met verlies en leren samenwerken. Ik zou als leerkracht mijn handen vrij willen hebben om de kinderen tijdens deze momenten te begeleiden, iets waar ik nu niet aan toe kom.
- De methode is prima. De kinderen kunnen er goed mee overweg.
- De trainingen (sociale vaardigheidstrainingen) die op school plaats vonden vond ik een heel mooi initiatief met een heel mooi resultaat volgens mij.
- Sorry, maar daar kan ik geen antwoord op geven. Ik heb daar ook niet/ nooit over nagedacht omdat het toch een utopie blijft.

7. Als je stil staat bij je onderwijs op sociaal – emotioneel gebied, waar zou je dan eventueel hulp bij willen?

- Kan ik op dit moment niet bedenken. Er staan genoeg suggesties in de map en op internet.
- Hulp bij de speciale kinderen. Er zijn een aantal kinderen waarbij de thuissituatie een negatieve invloed kan hebben op het gedrag. Hoe ga je als leerkracht daar zo goed mogelijk mee om. Waar ligt het evenwicht tussen begrip hebben voor de situatie waarin een kind zich bevindt en het handhaven van afspraken en regels.
- Ik zou nog wel een NLP cursus willen volgen. Ik heb wel een positieve benadering, maar ik denk dat het beter kan.
- ?
- Ik vind het moeilijk om kinderen met ruw gedrag naar anderen toe, te begeleiden.
- Rollenspel, gebruik maken van (hand)poppen bij schreeuwen om aandacht door negatief gedrag, waaronder het bezeren van andere kinderen.
- Misschien bij het in kaart brengen van het uitvoeren van extra hulp aan kinderen.
- Ik zou steun van de directie en de collega's willen om een gezamenlijke en op elkaar afgestemde visie en uitvoering te kunnen ontwikkelen op het gebied van gedrag, want naar mijn idee is dat wat echt goed werkt. Ook wil ik de hulp en steun van de directie en collega's om het goede gedrag goed voor te leven.

Bijlage 2 Leerlijnen leren leren en sociale competentie

De CED- groep heeft verschillende leerlijnen ontworpen voor het Speciaal Basisonderwijs. In gesprek met Wijnand Gijzen van de CED – groep kwam naar voren dat deze leerlijnen ook goed te gebruiken zijn binnen het Primair Onderwijs.

De leerlijnen zijn praktische handvaten om je onderwijs inhoudelijk vorm te geven.

Hierover staan de leerlijnen zoals de CED – groep ze heeft ontworpen voor

De leerlingen leren belangstelling hebben voor de wereld om hen heen, ze leren deze gemotiveerd onderzoeken en daarin taken uitvoeren, waarbij ze gebruik maken van informatie, strategieën en vaardigheden en ze leren reflecteren op eigen handelen.

Taakaanpak

Hulp vragen

Zelfstandig (door)werken

Samenwerken

Reflectie op werk

Toepassen van strategieën

Praktijkonderzoek Thea Smakman – Bruin

Niveau	1	2	3	4
4.1. Taakaanpak	Luistert en kijkt naar de uitleg van een opdracht in een één op één situatie Wijst aan waar hij moet beginnen Gaat zorgvuldig met materialen om Blijft rustig als hij een fout maakt. Voert een simpele enkelvoudige taak uit	Luistert en kijkt naar de uitleg van een opdracht in een groepsinstructie Herhaalt de opdracht die hem is gegeven (wat ga je nu doen?) Begint na de uitleg met zijn taak Voert twee taken achter elkaar uit met behulp van een planner Geeft aan dat hij klaar is met een taak (puzzel, werkblad) Pakt en ruimt zijn materialen op	Luistert eerst naar de gehele instructie voordat hij aan de opdracht begint Kijkt hoe de leerkracht een taak aanpakt en neemt deze aanpak over Werkt van links naar rechts en van boven naar onder Plant met hulp van de leerkracht twee taken achter elkaar (binnen één vak) Verbeterd na aanwijzingen de manier waarop hij een taak uitvoert Zorgt voor de juiste materialen, passend bij de opdracht Zorgt voor een overzichtelijke werkplek	Bedenkt en vertelt hoe hij een taak gaat aanpakken Kijkt hoe medeleerlingen een taak aanpakken en neemt de strategie over Kiest uit twee manieren om een taak aan te pakken de beste manier Plant zelfstandig meerdere taken achter elkaar (binnen één vak) Zet door bij een taak die hij moeilijk of eng vindt (iets vragen aan andere leerkracht, iets uitleggen aan medeleerling, gymoefening die niet lukt) Weet van zichzelf of hij moeilijke taken liever uitstelt of juist niet Geeft aan wanneer hij toe is aan een moeilijkere taak
	5	6	7	8
	Geeft aan wat hij wel en niet verwacht te kunnen Plant zelfstandig meerdere taken achter elkaar (verschillende vakken) Kijkt na een taak of hij alles goed	Stelt zichzelf bij een bekende taak een tijdsdoel (dan moet ik het af hebben) Houdt bij meerdere taken het overzicht van wat wanneer moet gebeuren (agenda, actielijstje)	Schat in hoeveel taken hij afkrijgt binnen een bepaalde tijd Stelt prioriteiten wanneer er meerdere dingen tegelijk moeten gebeuren Geeft vooraf aan bij welk resultaat hij	Maakt een plan voor de aanpak van een klein project (volgorde van taken, duur van taken, tijdsindeling, benodigdheden) Beoordeelt of hij een uitgevoerde taak

Praktijkonderzoek Thea Smakman – Bruin

	gedaan heeft en herstelt fouten Volgt schriftelijke instructies op Achterhaalt bij een veel voorkomende (of belangrijke) fout waar de oplossing zit	Zet door bij tegenslag met een taak (aanwijzingen onleesbaar, spullen onvindbaar)	tevreden is met zijn werk	goed had voorbereid en uitgevoerd Plant taken voor een vakgebied of huiswerk (agendabeheer)
--	--	--	----------------------------------	---

Niveau	1	2	3	4
4.2. Hulp vragen	Vraagt hulp aan verschillende volwassenen (de leerkracht, een overblijfkraft) Hanteert de afgesproken regel om hulp te vragen (naar tafel van leerkracht lopen, vinger opsteken) Wacht rustig enkele minuten op hulp wanneer de leerkracht heeft aangegeven dat hij zo komt Wacht rustig totdat de leerkracht aangeeft dat hij aan de beurt is	Wacht rustig enkele minuten met om hulp te vragen als hij ziet dat de leerkracht in gesprek is	Vraagt een medeleerling om hulp als hij niet verder kan	Vraagt van tevoren uitleg wanneer de taak niet duidelijk is Geeft aan dat hij een uitleg niet begrijpt Schat in wanneer iemand om hulp gevraagd kan worden en wanneer je moet wachten

Niveau	1	2	3	4
4.3. Zelfstandig (door)werken	Voert een korte, voorgestructureerde opdracht uit en maakt die af zonder te stoppen	Werkt 10 minuten zelfstandig aan een bekende taak Probeert de taak nog een keer wanneer het de eerste keer niet lukt Lost een klein materiaalprobleem op zonder anderen te storen (papier vol, ander potlood nodig)	Werkt 15 minuten zelfstandig aan een taak Maakt een langdurige opdracht af als daar af en toe aanwijzingen voor worden gegeven Werkt harder door om een taak af te krijgen als de leerkracht dit aangeeft Maakt gebruik van een wachtwerkje als hij vast loopt	Werkt 30 minuten zelfstandig aan een taak Volgt een stappenplan om een grotere taak uit te voeren
	5	6	7	8
	Werkt een uur zelfstandig aan een taak Houdt zelf de tijd in de gaten om op tijd het werk af te krijgen Begint aan een volgende taak waarvan hij weet dat hij deze zelfstandig mag en kan doen Werk netjes en/of snel afhankelijk van de eisen die aan de taakuitvoering worden gesteld	Werkt anderhalf uur zelfstandig aan een taak Werkt door bij externe afleiding (onderbouw speelt buiten, maken lawaai)	Zet zich langere tijd in voor een taak die hij niet leuk vindt of die niet lukt Werkt door bij interne afleiding (schrijft vragen en gedachten die afleiden op)	Maakt een overzichtelijk en uitvoerbaar werkplan en brengt dit ten uitvoer

Niveau	1	2	3	4
4.4. Samenwerken	Voert met een medeleerling een opdracht uit	Helpt uit eigen initiatief anderen bij het uitvoeren van een taak (even helpen tillen) Vraagt of hij mee mag spelen Speelt een leidende en volgende rol in spel Doet wat hij belooft (vriendenboekje weer meenemen)	Werkt langere tijd samen met medeleerlingen bij het uitvoeren van een gezamenlijke opdracht Spreekt met een ander af wie wat gaat maken Voert zonder aansporing zijn deel van de taken uit bij het samenwerken met een medeleerling Vraagt of hij iets mag gebruiken van een ander	Maakt met medeleerlingen een taakverdeling en neemt hierbij ook minder leuke taken op zich Doet aan een ander voor hoe de taak gedaan moet worden Helpt uit zichzelf een ander die hulp nodig heeft bij het uitvoeren van een taak Zegt op een aardige manier dat hij een idee van een ander niet leuk vindt Herkent de beperking van een ander bij het uitvoeren van een taak
	5	6	7	8
	Maakt afspraken over wie wat doet en houdt zich hieraan Vertelt een medeleerling waarmee hij samenwerkt dat deze een taak nog moet doen Geeft aanwijzingen aan iemand die het niet goed doet Zoekt een oplossing als hij een afspraak met een ander wil	Maakt afspraken over de taakverdeling in een groep Helpt een ander om iets in te brengen in de groep (wat vind jij?) Legt zich neer bij een groepsbeslissing	Noemt een aantal van de eigen capaciteiten (wat kan je goed) en kenmerken (wat vind je belangrijk) Noemt capaciteiten en kenmerken van medeleerlingen Neemt (opbouwende) kritiek in ontvangst zonder boos te worden Past zijn gedrag aan na terechte kritiek	Wijzigt een afspraak met een motivering Neemt bij samenwerken aan een taak een leidende en volgende rol Herkent en benoemt naast zijn beperkingen ook zijn capaciteiten bij het uitvoeren van een taak

Praktijkonderzoek Thea Smakman – Bruin

	veranderen		van een medeleerling	
--	------------	--	----------------------	--

Niveau	1	2	3	4
4.5. Reflectie op werk	Is trots op een taak die hij heeft afgerond Vertelt wat hij die ochtend/middag heeft gedaan Geeft tijdens een activiteit aan dat hij het (te) moeilijk vindt	Vertelt wat hij die dag heeft gedaan Geeft aan wat hij makkelijk/moeilijk vindt om te doen	Vertelt in een paar stappen hoe hij zijn taak heeft aangepakt Zoekt een fout op als de leerkracht vraagt nog een goed te kijken Beoordeelt hoe hij zijn taak gedaan heeft (werkwijze, snel/langzaam, resultaat)	Onderbouwt zijn mening over de kwaliteit van een gemaakte taak (goed, omdat) Kijkt naar en praat over overeenkomsten en verschillen tussen eigen en andermans werk Geeft aan op welk gebied zich een probleem voordeed en welke oplossing is gekozen (bij materiaal, taak of samenwerking)
	5	6	7	8

Praktijkonderzoek Thea Smakman – Bruin

	Reageert zonder boos te worden op kritiek op zijn werk	Geeft aan waar een medeleerling goed of minder goed in is	Stelt zonodig zijn tijdsplanning bij (meer/minder tijd nodig)	Besprekt met anderen hoe hij zijn project heeft aangepakt
	Stelt vorderingen bij zichzelf vast (dit ging beter dan vorige keer)	Geeft feedback op werk van medeleerlingen	Beoordeelt of hij de juiste prioriteiten heeft gesteld	Evalueert eigen werk (balans tussen positieve en negatieve punten)
	Geeft aan in welke vakken hij goed en minder goed is	Evalueert eigen werk (hoe heb ik het aangepakt?)	Evalueert zijn eigen werkdag (zijn alle opdrachten goed uitgevoerd)	
	Evalueert de periode van zelfstandig werken (heb ik goed doorgewerkt?)			

Niveau	1	2	3	4
4.6. Toepassen van strategieën				Gebruikt meerdere zintuigen om tot een conclusie te komen (plaatjes en tekst)
	5	6	7	8
	Gebruikt ezelsbruggetjes die een ander vertelt (kofschip)	Verzint zelf ezelsbruggetjes Last korte pauzes in wanneer de concentratie verslapt Herhaalt leerstof regelmatig hardop of fluisterend Gebruikt een relevante bron om informatie te verwerven (bibliotheek)	Leert stof door middel van interne spraak (zichzelf vragen stellen en de antwoorden geven) Maakt informatie betekenisvol (koppelt nieuwe informatie aan bekende) Legt leerstof aan een ander uit Schrijft moeilijke leerstof over (motoriseren) Arceert leerstof (visualiseren)	Onderscheidt hoofd- en bijzaken Ordent informatie (in schema, woordenspin) Gebruikt verschillende relevante bronnen om informatie te verwerven

SOCIAAL GEDRAG

Zelfbeeld

Kerdoel 2: De leerlingen leren met gevoel voor zelfvertrouwen en zelfwaardering omgaan met de eigen mogelijkheden en grenzen en leren uiting geven aan eigen wensen, gevoelens en opvattingen

- 2.1. Jezelf presenteren
- 2.2. Een keuze maken
- 2.3. Opkomen voor jezelf

Sociaal gedrag

Kerdoel 3: De leerlingen leren naar algemeen geaccepteerde normen en waarden omgaan met anderen en leren samenwerken aan een gezamenlijke taak of gezamenlijk spel en leren omgaan met conflictsituaties

- 3.1. Ervaringen delen
- 3.2. Aardig doen
- 3.3. Omgaan met ruzie

Praktijkonderzoek Thea Smakman – Bruin

Niveau	1	2	3	4
2.1. Jezelf presenteren	Vraagt in de klas op een adequate manier aandacht (vinger opsteken, naar leerkracht lopen) Wacht op zijn beurt (in de kring, bij een werkje) Toont trots	Vraagt in verschillende situaties op een adequate manier aandacht (iemand aantikken, vragen of je mag storen) Vertelt wat hij leuk vindt om te doen Vertelt een idee aan een medeleerling (nieuw spel, activiteit) Gaat adequaat om met gevoelens van trots	Stelt zichzelf netjes aan een ander voor in een bekende omgeving (hand geven, naam zeggen) Vertelt over zichzelf in een groep (hobby's, familie) Vertelt een idee aan een groepje medeleerlingen (nieuw spel, activiteit) Denkt van te voren na over wat hij wil vertellen Kijkt anderen aan wanneer hij iets vertelt in de kring	Vertelt wat hijzelf en wat een ander goed kan Treedt in een toneelstukje of bij voorlezen zeker op voor een groep medeleerlingen (houding en beweging, spreekvolume) Praat duidelijk wanneer hij iets vertelt of vraagt in de kring
	5	6	7	8

Praktijkonderzoek Thea Smakman – Bruin

	Vertelt een idee aan de klas Presenteert een idee aan iemand die hij niet goed kent binnen de school Reageert op positieve feedback (kijkt trots) Vertelt wat bij het geven van een presentatie belangrijk is (luid genoeg en rustig praten, aankijken) Gaat adequaat om met gevoelens van nervositeit/onrust (heeft geduld, zoekt een oplossing om rustig te worden)	Stelt zichzelf voor aan onbekende leeftijdgenoten Geeft zijn mening over een onderwerp uit het nieuws (geen jacht op zeehonden) Houdt een presentatie voor de klas	Geeft feedback op een prettige manier (bij iets negatiefs ook iets positiefs noemen) Treedt zeker op bij een presentatie voor de klas (houding, niet steeds wegstijven, hardop spreken)	Reageert op negatieve feedback (door (te zeggen) iets te proberen te veranderen) Geeft een presentatie voor een willekeurige groep (ouders, andere klassen) Vertelt of en waarom hij zelf graag in het middelpunt staat
--	--	---	---	--

Niveau	1	2	3	4
2.2. Een keuze maken	Kiest tussen twee of drie aangeboden voorwerpen (bal – pop, jam – kaas) Kiest wat hij wil doen op basis van eigen voorkeuren (binnen of buiten spelen)	Maakt een keuze en blijft daarbij Vertelt dat hij een andere keuze wil maken dan de ander (hij wil naar buiten, ik niet)	Denkt na voor hij een keus maakt Durft een andere keuze te maken dan een vriend Gaat soms mee in de keus van een ander (spelmaterialen)	Kiest een activiteit die op dat moment mogelijk is (niet zwemmen, maar knutselen) Durft een andere keuze te maken dan een dominant persoon in de klas Legt een bekende zijn keuze uit (ik doe het liever niet, omdat) Benoemt keuzes waar je kort of juist langer over na moet denken (buiten/ binnen spelen, aanschaf duur speelgoed)
	5	6	7	8

Praktijkonderzoek Thea Smakman – Bruin

	Legt aan een ander uit dat hij op een keuze wil terugkomen Heeft respect voor de keuze van een ander (blijft vriendelijk) Benoemt voor- en nadelen bij een keuze waar alleen zichzelf belang bij heeft (nu trakteren of na de pauze) Benoemt dat je een dilemma kunt hebben (wie nodig je uit op je verjaardag, wat doe je met een gevonden voorwerp dat je wilt houden)	Houdt rekening met de wensen van een ander bij het maken van een keuze Vraagt de mening van een ander als hij moeilijk een keuze kan maken Vraagt bedenktijd als hij het moeilijk vindt om te kiezen	Geeft de ander de tijd om over een keuze na te denken Voorspelt welke keuze een ander zal maken Zorgt voor extra informatie om een keuze te kunnen maken Differentieert in de manier waarop hij een keuze maakt (kort of juist lang nadenken) Benoemt voor- en nadelen van snel en minder snel kiezen	Benoemt dat er situaties zijn waarin je niet wil of kan kiezen Maakt een afweging bij een dilemma of complexe keuze en komt tot een standpunt (besluiten dat hij een gevonden voorwerp teruggeeft) Noemt argumenten waardoor een ander tot een andere keuze komt dan zichzelf
--	--	---	--	--

Niveau	1	2	3	4
--------	---	---	---	---

2.3. Opkomen voor jezelf	Loopt weg als een ander onaardig tegen hem doet Vraagt om hulp als iets hem alleen niet lukt (aan- en uitkleden) Vraagt aan een medeleerling of hij mee mag doen met een spel	Zegt nee als hij iets niet wil Zoekt de leerkracht op om te vertellen dat hij niet mee mag doen Maakt aan de leerkracht duidelijk dat een ander onaardig tegen hem doet Vraagt hulp als het doen van een werkje alleen niet lukt	Komt voor zichzelf op bij ongewenste aanrakingen of uitingen (weglopen, nee zeggen) Maakt onderscheid tussen iemand die de baas speelt en echt gezag Vertelt het als hij wordt overgeslagen of als iets dat beloofd is vergeten wordt Komt voor zijn mening uit in een één op één gesprek zonder deze te motiveren (ik vind voetbal stom) Kiest als hij niet mee mag doen uit twee door de leerkracht aangereikte oplossingen Toont gevoelens van schaamte	Zegt nee tegen een onredelijk verzoek Geeft de ander aan te stoppen (geeft stopteken) als die iets doet wat hij niet leuk vindt Vertelt de een ander als diegene iets heeft gedaan dat hij niet aardig vindt (iets dat eerder gebeurd is) Blijft bij zijn mening wanneer hij heeft gezegd dat hij iets niet wil Geeft een motivatie voor zijn mening in een één op één gesprek (ik heb er geen zin in, ik vind dat spel te moeilijk/ niet leuk) Vertelt als hij niet mee mag doen zelf een oplossing Verwoordt gevoelens van schaamte
	5	6	7	8

Praktijkonderzoek Thea Smakman – Bruin

	Spreekt een medeleerling er op aan als deze zich niet aan de afspraken houdt	Zegt het als hij op dat moment niet over zijn gevoelens wil praten	Vraagt hulp over hoe hij iets kan aanpakken	Komt voor zichzelf op bij ongewenste aanrakingen of uitgingen door dit te zeggen
	Komt voor zichzelf op als hij onterecht wordt beschuldigd	Vertelt een vriend(in) wat hij wel en niet fijn vindt in de vriendschap	Vraagt hulp aan de juiste persoon (iemand die hem echt kan helpen)	Spreekt een volwassene er op een adequate manier op aan als deze zich niet aan de afspraken houdt
	Vertelt wat hij voelt als een ander onaardig doet of hem ten onrechte beschuldigt	Zegt op een adequate manier tegen een volwassene dat hij aan de beurt is (in een winkel, aan een loket)	Verwoordt gevoelens van schaamte over zijn innerlijk (een gemaakte blunder)	Zoekt hulp wanneer een ander niet reageert op eigen pogingen om voor zichzelf op te komen
	Verwoordt gevoelens van schaamte over zijn uiterlijk (kleren, haren)	Geeft in een één op één gesprek een afwijkende mening		Geeft zijn mening over een onderwerp wanneer een meerderheid een andere mening heeft

Niveau	1	2	3	4
3.1. Ervaringen delen	Vertelt in de kring over iets dat hij zojuist op school heeft meegemaakt (korte tijd ertussen) Geeft aan wat hij leuk/lekker/mooi/interessant vindt (smaak/voorkeur) Toont gevoelens van blijdschap, angst, boosheid en verdriet Toont teleurstelling	Vertelt wat hij die dag op school heeft meegemaakt (aan het einde in de kring) Toont verbazing Neemt afscheid in verschillende situaties (tot straks, fijne vakantie) Deelt een soortgelijke ervaring met anderen (ik ben daar ook geweest) Luistert wanneer een medeleerling vertelt dat hij iets anders wil Herkent basale gevoelens bij een ander (verdriet, blijdschap, boosheid, angst)	Vertelt over grappige situaties die hij heeft meegemaakt (in kring, aan juf, aan medeleerling) Vertelt een ander dat hij ergens teleurgesteld over is Heeft 'geheimpjes' met een ander Luistert wanneer een medeleerling vertelt dat hij iets anders voelt Herkent gevoelens van blijdschap, angst, boosheid en verdriet bij een ander	Maakt grapjes Vertelt dat je verschillende gevoelens tegelijk kunt hebben en geeft voorbeelden (boos zijn en lachen tegelijk) Merkt of iemand de situatie grappig vindt of niet, en stemt zijn gedrag hierop af Herkent complexere gevoelens bij zichzelf
	5	6	7	8

Praktijkonderzoek Thea Smakman – Bruin

	Praat met een ander over een afspraak die misliep Geeft aan dat hij het merkt als een ander iets naars heeft meegemaakt Helpt iemand die iets naars heeft meegemaakt om te vertellen wat er is gebeurd (vragen stellen, rustige plek opzoeken) Kiest als gespreksonderwerp iets wat hij samen met de ander heeft meegemaakt	Maakt onderscheid tussen wat hij aan bekenden en onbekenden vertelt Benoemt verschillende factoren die inwerken op hoe iemand zich voelt (eerdere ervaringen, humeur) Gaat adequaat om met gevoelens van verlegenheid en onzekerheid Maakt samen goede afspraken over ruilen en lenen en houdt zich hieraan Herkent verschillende gevoelens bij een ander (nervositeit, schaamte, jaloezie) Toont interesse als iemand iets vertelt (luisterhouding, knikken, vragen)	Vertelt welke onderwerpen wel/ niet geschikt zijn om grapjes over te maken Weet dat iemands persoonlijkheid een rol speelt bij het inschatten van de gevoelens van een ander Geeft een ander de ruimte om zijn eigen mening te vertellen over iets dat ze samen hebben meegemaakt Toont belangstelling voor een ander door vragen te stellen	Voelt aan wat 'foute' grapjes zijn en stemt zijn gedrag hierop af (over iets dat voor iemand gevoelig ligt of belangrijk voor hem is) Vertelt anders over een belevenis aan een vertrouwd dan aan een minder vertrouwd persoon (zakelijker) Gaat adequaat om met gevoelens van eenzaamheid (praat erover, zoekt gezelschap) Geniet samen met anderen van een gedeeld succes Valt iemand die iets vertelt niet in de rede met eigen ervaringen
--	---	---	--	--

Praktijkonderzoek Thea Smakman – Bruin

Niveau	1	2	3	4
--------	---	---	---	---

3.2. Aardig doen	Troost iemand die gevallen is Zegt dankjewel als reactie op het woord alsjeblieft Zegt sorry als er door hem per ongeluk iets misgaat (drinken valt om, tekening raakt zoek) Luistert als iemand iets vertelt (is stil) Vraagt aan een ander of hij een voorwerp van hem mag gebruiken (pakt het niet af)	Troost iemand die bang of verdrietig is Helpt een ander als die daar om vraagt Geeft een compliment over iets dat een ander gemaakt heeft Feliciteert een ander met zijn verjaardag Houdt zich aan een afspraak met een medeleerling (samen knikken op het plein als je dat hebt afgesproken)	Helpt een ander als hij merkt dat iets niet lukt Bedankt als een ander hem iets geeft of iets voor hem doet Luistert actief naar een ander (aankijken, knikken, een vraag stellen, stil zijn) Trekt zich terug (accepteert het) als een ander niet geholpen of met rust gelaten wil worden Heeft besef van 'goed en kwaad' in eenvoudige situaties (stelen en klikken mag niet, je hoort fatsoenlijk en beleefd te zijn) Laat een ander meespelen Maakt afspraken met een medeleerling over om beurten een voorwerp gebruiken waar je beiden mee wilt spelen	Blijft vriendelijk wanneer een ander een aanbod van hulp afslaat Geeft een compliment over iets dat een ander goed kan Reageert aardig op een voorstel van een ander Doet bewust iets aardigs voor een ander (iets pakken, iemand verrassen) Houdt rekening met de mogelijkheden van een ander (een jonger iemand laten winnen) Houdt rekening met de wensen van een ander (soms doen waar de ander zin in heeft) Zegt een afspraak op tijd af Benoemt het verschil tussen ruilen en lenen
-------------------------	--	--	---	--

3.2. Aardig doen	5	6	7	8
	Helpt uit zichzelf iemand die iets minder leuks moet doen Reageert adequaat als door hem iets is misgegaan (excuses aanbieden, proberen oplossing te verzinnen) Vertelt wat je kunt doen als je een geheim verklapt hebt (spijt tonen, zeggen het nooit meer te doen) Vraagt een kind dat niemand heeft om mee te doen met een groepsactiviteit Feliciteert een ander wanneer diegene wint bij een spel Doet een voorstel om een afspraak af te zeggen en legt uit waarom	Troost een leerling die gepest wordt Onderkent gevoelens van jaloezie Gunt de ander iets leuks (spelletje winnen, op verjaardag in het middelpunt staan) Reageert op een leuk voorstel van een ander door samen een plan te maken Gaat adequaat om met gevoelens van verliefdheid (uit verliefdheid, valt een ander er niet mee lastig) Biedt zijn excuses aan als hij een ander gekwetst heeft	Helpt medeleerlingen die hij minder aardig vindt wanneer dit gevraagd wordt Toont respect voor de gevoelens van een ander Komt op voor een leerling die gepest wordt Gaat aardig om met leerlingen die anders zijn dan anderen (niet pesten, betrekken bij activiteiten, complimenten geven) Heeft oog voor ieders kwaliteiten Overziet consequenties van eigen gedrag (kattig doen leidt ertoe dat iemand niet met je wil spelen)	Reageert vriendelijk wanneer een ander hem iets voorstelt wat hij niet leuk vindt Merkt het wanneer een ander zich gekwetst voelt en stemt zijn gedrag hierop af Zorgt dat hij een ander niet kwetst Geeft zijn mening over 'wat hoort en wat niet hoort' (u zeggen/ opstaan voor ouderen, niet voor je beurt gaan) Komt op voor een leerling die in groepsverband gepest wordt Vervult een leidende of een volgende rol en houdt daarbij rekening met wensen van zichzelf en anderen

Niveau	1	2	3	4
3.3. Omgaan met ruzie	Benoemt dat hij een ander geen pijn mag doen Reageert bij boosheid op de aanwijzing/correctie van de leerkracht	Luistert naar een ander als die sorry zegt Volgt het advies van de leerkracht op bij een meningsverschil Laat non-verbaal/ verbaal merken dat de ruzie voorbij is Uit zijn boosheid zonder anderen fysiek pijn te doen of materiaal kapot te maken Vertelt na een ruzie wat er gebeurd is Kalmeert bij boosheid na een aanwijzing van de leerkracht	Aanvaardt excuses van een ander Schakelt de leerkracht in wanneer hij zelf een ruzie niet op kan lossen Herkent bij zichzelf gevoelens van boosheid Waarschuwt de leerkracht wanneer een ruzie van anderen uit de hand loopt Vertelt waarom hij boos is op een ander	Probeert een ruzie op te lossen door te praten Laat een ander uitpraten bij het oplossen van een ruzie Verstoont spijt en maakt het goed met een ander Herkent of iets expres of per ongeluk gebeurd is Past manieren om rustig te blijven toe wanneer hij boos wordt
	5	6	7	8

	Gaat bij een ruzie in op wat een ander zegt	Luistert naar een medeleerling wanneer de ander een voorstel doet over een oplossing	Onderhandelt met een medeleerling over een oplossing bij ruzie	Benoemt wat hij bij een ruzie acceptabel gedrag vindt en wat hij te ver vindt gaan
	Corrigeert zijn gedrag als hij weet dat hij ongewenst gedrag vertoont	Noemt voor- en nadelen van conflicten	Vertelt bij navraag welk aandeel hij heeft gehad bij onenigheid	Bedenkt een compromis
	Verzint een oplossing bij ruzie	Toont begrip voor de gevoelens van een ander bij ruzie	Gaat adequaat om met gevoelens van schuld en spijt (probeert recht te zetten, accepteert situatie waaraan niets te veranderen is)	Benoemt dat een meningsverschil niet tot ruzie hoeft te leiden
	Benoemt welke gedragingen bij anderen boze reacties oproepen	Blijft rustig wanneer een ander boos reageert of hem beschuldigt	Benoemt vormen van hulp bij ruzie tussen anderen (voorstel doen, zeggen wie gelijk heeft, een derde erbij halen)	Benoemt hoe iemand die kritiek of een negatieve reactie krijgt zich kan voelen
	Wacht met het oplossen van ruzie tot zijn emoties zijn bedaard	Schat juist in wanneer hij zich beter niet met een ruzie van anderen kan bemoeien		Verwoordt beide standpunten bij ruzie tussen zijn partij en een tegenpartij
		Gaat adequaat om met een meningsverschil met een volwassene (rekening houden met machtspositie, wel opkomen voor zichzelf)		Voorkomt ruzie door de ander tijdig aan te geven dat hij te ver gaat
				Bemiddelt bij een ruzie tussen anderen

SOCIAAL GEDRAG

Zelfbeeld

Kerdoel 2: De leerlingen leren met gevoel voor zelfvertrouwen en zelfwaardering omgaan met de eigen mogelijkheden en grenzen en leren uiting geven aan eigen wensen, gevoelens en opvattingen

- 2.1. Jezelf presenteren
- 2.2. Een keuze maken
- 2.3. Opkomen voor jezelf

Sociaal gedrag

Kerdoel 3: De leerlingen leren naar algemeen geaccepteerde normen en waarden omgaan met anderen en leren samenwerken aan een gezamenlijke taak of gezamenlijk spel en leren omgaan met conflictsituaties

- 3.1. Ervaringen delen
- 3.2. Aardig doen
- 3.3. Omgaan met ruzie

Praktijkonderzoek Thea Smakman – Bruin

Niveau	1	2	3	4
2.1. Jezelf presenteren	Vraagt in de klas op een adequate manier aandacht (vinger opsteken, naar leerkracht lopen) Wacht op zijn beurt (in de kring, bij een werkje) Toont trots	Vraagt in verschillende situaties op een adequate manier aandacht (iemand aantikken, vragen of je mag storen) Vertelt wat hij leuk vindt om te doen Vertelt een idee aan een medeleerling (nieuw spel, activiteit) Gaat adequaat om met gevoelens van trots	Stelt zichzelf netjes aan een ander voor in een bekende omgeving (hand geven, naam zeggen) Vertelt over zichzelf in een groep (hobby's, familie) Vertelt een idee aan een groepje medeleerlingen (nieuw spel, activiteit) Denkt van te voren na over wat hij wil vertellen Kijkt anderen aan wanneer hij iets vertelt in de kring	Vertelt wat hijzelf en wat een ander goed kan Treedt in een toneelstukje of bij voorlezen zeker op voor een groep medeleerlingen (houding en beweging, spreekvolume) Praat duidelijk wanneer hij iets vertelt of vraagt in de kring
	5	6	7	8

Praktijkonderzoek Thea Smakman – Bruin

	Vertelt een idee aan de klas Presenteert een idee aan iemand die hij niet goed kent binnen de school Reageert op positieve feedback (kijkt trots) Vertelt wat bij het geven van een presentatie belangrijk is (luid genoeg en rustig praten, aankijken) Gaat adequaat om met gevoelens van nervositeit/onrust (heeft geduld, zoekt een oplossing om rustig te worden)	Stelt zichzelf voor aan onbekende leeftijdgenoten Geeft zijn mening over een onderwerp uit het nieuws (geen jacht op zeehonden) Houdt een presentatie voor de klas	Geeft feedback op een prettige manier (bij iets negatiefs ook iets positiefs noemen) Treedt zeker op bij een presentatie voor de klas (houding, niet steeds wegstijven, hardop spreken)	Reageert op negatieve feedback (door (te zeggen) iets te proberen te veranderen) Geeft een presentatie voor een willekeurige groep (ouders, andere klassen) Vertelt of en waarom hij zelf graag in het middelpunt staat
--	--	---	---	--

Niveau	1	2	3	4
2.2. Een keuze maken	Kiest tussen twee of drie aangeboden voorwerpen (bal – pop, jam – kaas) Kiest wat hij wil doen op basis van eigen voorkeuren (binnen of buiten spelen)	Maakt een keuze en blijft daarbij Vertelt dat hij een andere keuze wil maken dan de ander (hij wil naar buiten, ik niet)	Denkt na voor hij een keus maakt Durft een andere keuze te maken dan een vriend Gaat soms mee in de keus van een ander (spelmaterialen)	Kiest een activiteit die op dat moment mogelijk is (niet zwemmen, maar knutselen) Durft een andere keuze te maken dan een dominant persoon in de klas Legt een bekende zijn keuze uit (ik doe het liever niet, omdat) Benoemt keuzes waar je kort of juist langer over na moet denken (buiten/ binnen spelen, aanschaf duur speelgoed)
	5	6	7	8

Praktijkonderzoek Thea Smakman – Bruin

	Legt aan een ander uit dat hij op een keuze wil terugkomen Heeft respect voor de keuze van een ander (blijft vriendelijk) Benoemt voor- en nadelen bij een keuze waar alleen zichzelf belang bij heeft (nu trakteren of na de pauze) Benoemt dat je een dilemma kunt hebben (wie nodig je uit op je verjaardag, wat doe je met een gevonden voorwerp dat je wilt houden)	Houdt rekening met de wensen van een ander bij het maken van een keuze Vraagt de mening van een ander als hij moeilijk een keuze kan maken Vraagt bedenktijd als hij het moeilijk vindt om te kiezen	Geeft de ander de tijd om over een keuze na te denken Voorspelt welke keuze een ander zal maken Zorgt voor extra informatie om een keuze te kunnen maken Differentieert in de manier waarop hij een keuze maakt (kort of juist lang nadenken) Benoemt voor- en nadelen van snel en minder snel kiezen	Benoemt dat er situaties zijn waarin je niet wil of kan kiezen Maakt een afweging bij een dilemma of complexe keuze en komt tot een standpunt (besluiten dat hij een gevonden voorwerp teruggeeft) Noemt argumenten waardoor een ander tot een andere keuze komt dan zichzelf
--	--	---	--	--

Niveau	1	2	3	4
--------	---	---	---	---

2.3. Opkomen voor jezelf	Loopt weg als een ander onaardig tegen hem doet Vraagt om hulp als iets hem alleen niet lukt (aan- en uitkleden) Vraagt aan een medeleerling of hij mee mag doen met een spel	Zegt nee als hij iets niet wil Zoekt de leerkracht op om te vertellen dat hij niet mee mag doen Maakt aan de leerkracht duidelijk dat een ander onaardig tegen hem doet Vraagt hulp als het doen van een werkje alleen niet lukt	Komt voor zichzelf op bij ongewenste aanrakingen of uitingen (weglopen, nee zeggen) Maakt onderscheid tussen iemand die de baas speelt en echt gezag Vertelt het als hij wordt overgeslagen of als iets dat beloofd is vergeten wordt Komt voor zijn mening uit in een één op één gesprek zonder deze te motiveren (ik vind voetbal stom) Kiest als hij niet mee mag doen uit twee door de leerkracht aangereikte oplossingen Toont gevoelens van schaamte	Zegt nee tegen een onredelijk verzoek Geeft de ander aan te stoppen (geeft stopteken) als die iets doet wat hij niet leuk vindt Vertelt de een ander als diegene iets heeft gedaan dat hij niet aardig vindt (iets dat eerder gebeurd is) Blijft bij zijn mening wanneer hij heeft gezegd dat hij iets niet wil Geeft een motivatie voor zijn mening in een één op één gesprek (ik heb er geen zin in, ik vind dat spel te moeilijk/ niet leuk) Vertelt als hij niet mee mag doen zelf een oplossing Verwoordt gevoelens van schaamte
	5	6	7	8

Praktijkonderzoek Thea Smakman – Bruin

	Spreekt een medeleerling er op aan als deze zich niet aan de afspraken houdt	Zegt het als hij op dat moment niet over zijn gevoelens wil praten	Vraagt hulp over hoe hij iets kan aanpakken	Komt voor zichzelf op bij ongewenste aanrakingen of uitgingen door dit te zeggen
	Komt voor zichzelf op als hij onterecht wordt beschuldigd	Vertelt een vriend(in) wat hij wel en niet fijn vindt in de vriendschap	Vraagt hulp aan de juiste persoon (iemand die hem echt kan helpen)	Spreekt een volwassene er op een adequate manier op aan als deze zich niet aan de afspraken houdt
	Vertelt wat hij voelt als een ander onaardig doet of hem ten onrechte beschuldigt	Zegt op een adequate manier tegen een volwassene dat hij aan de beurt is (in een winkel, aan een loket)	Verwoordt gevoelens van schaamte over zijn innerlijk (een gemaakte blunder)	Zoekt hulp wanneer een ander niet reageert op eigen pogingen om voor zichzelf op te komen
	Verwoordt gevoelens van schaamte over zijn uiterlijk (kleren, haren)	Geeft in een één op één gesprek een afwijkende mening		Geeft zijn mening over een onderwerp wanneer een meerderheid een andere mening heeft

Niveau	1	2	3	4
3.1. Ervaringen delen	Vertelt in de kring over iets dat hij zojuist op school heeft meegemaakt (korte tijd ertussen) Geeft aan wat hij leuk/lekker/mooi/interessant vindt (smaak/voorkeur) Toont gevoelens van blijdschap, angst, boosheid en verdriet Toont teleurstelling	Vertelt wat hij die dag op school heeft meegemaakt (aan het einde in de kring) Toont verbazing Neemt afscheid in verschillende situaties (tot straks, fijne vakantie) Deelt een soortgelijke ervaring met anderen (ik ben daar ook geweest) Luistert wanneer een medeleerling vertelt dat hij iets anders wil Herkent basale gevoelens bij een ander (verdriet, blijdschap, boosheid, angst)	Vertelt over grappige situaties die hij heeft meegemaakt (in kring, aan juf, aan medeleerling) Vertelt een ander dat hij ergens teleurgesteld over is Heeft 'geheimpjes' met een ander Luistert wanneer een medeleerling vertelt dat hij iets anders voelt Herkent gevoelens van blijdschap, angst, boosheid en verdriet bij een ander	Maakt grapjes Vertelt dat je verschillende gevoelens tegelijk kunt hebben en geeft voorbeelden (boos zijn en lachen tegelijk) Merkt of iemand de situatie grappig vindt of niet, en stemt zijn gedrag hierop af Herkent complexere gevoelens bij zichzelf
	5	6	7	8

Praktijkonderzoek Thea Smakman – Bruin

	Praat met een ander over een afspraak die misliep Geeft aan dat hij het merkt als een ander iets naars heeft meegemaakt Helpt iemand die iets naars heeft meegemaakt om te vertellen wat er is gebeurd (vragen stellen, rustige plek opzoeken) Kiest als gespreksonderwerp iets wat hij samen met de ander heeft meegemaakt	Maakt onderscheid tussen wat hij aan bekenden en onbekenden vertelt Benoemt verschillende factoren die inwerken op hoe iemand zich voelt (eerdere ervaringen, humeur) Gaat adequaat om met gevoelens van verlegenheid en onzekerheid Maakt samen goede afspraken over ruilen en lenen en houdt zich hieraan Herkent verschillende gevoelens bij een ander (nervositeit, schaamte, jaloezie) Toont interesse als iemand iets vertelt (luisterhouding, knikken, vragen)	Vertelt welke onderwerpen wel/ niet geschikt zijn om grapjes over te maken Weet dat iemands persoonlijkheid een rol speelt bij het inschatten van de gevoelens van een ander Geeft een ander de ruimte om zijn eigen mening te vertellen over iets dat ze samen hebben meegemaakt Toont belangstelling voor een ander door vragen te stellen	Voelt aan wat 'foute' grapjes zijn en stemt zijn gedrag hierop af (over iets dat voor iemand gevoelig ligt of belangrijk voor hem is) Vertelt anders over een belevenis aan een vertrouwd dan aan een minder vertrouwd persoon (zakelijker) Gaat adequaat om met gevoelens van eenzaamheid (praat erover, zoekt gezelschap) Geniet samen met anderen van een gedeeld succes Valt iemand die iets vertelt niet in de rede met eigen ervaringen
--	---	---	--	--

Niveau	1	2	3	4
--------	---	---	---	---

3.2. Aardig doen	Troost iemand die gevallen is Zegt dankjewel als reactie op het woord alsjeblieft Zegt sorry als er door hem per ongeluk iets misgaat (drinken valt om, tekening raakt zoek) Luistert als iemand iets vertelt (is stil) Vraagt aan een ander of hij een voorwerp van hem mag gebruiken (pakt het niet af)	Troost iemand die bang of verdrietig is Helpt een ander als die daar om vraagt Geeft een compliment over iets dat een ander gemaakt heeft Feliciteert een ander met zijn verjaardag Houdt zich aan een afspraak met een medeleerling (samen knikken op het plein als je dat hebt afgesproken)	Helpt een ander als hij merkt dat iets niet lukt Bedankt als een ander hem iets geeft of iets voor hem doet Luistert actief naar een ander (aankijken, knikken, een vraag stellen, stil zijn) Trekt zich terug (accepteert het) als een ander niet geholpen of met rust gelaten wil worden Heeft besef van 'goed en kwaad' in eenvoudige situaties (stelen en klikken mag niet, je hoort fatsoenlijk en beleefd te zijn) Laat een ander meespelen Maakt afspraken met een medeleerling over om beurten een voorwerp gebruiken waar je beiden mee wilt spelen	Blijft vriendelijk wanneer een ander een aanbod van hulp afslaat Geeft een compliment over iets dat een ander goed kan Reageert aardig op een voorstel van een ander Doet bewust iets aardigs voor een ander (iets pakken, iemand verrassen) Houdt rekening met de mogelijkheden van een ander (een jonger iemand laten winnen) Houdt rekening met de wensen van een ander (soms doen waar de ander zin in heeft) Zegt een afspraak op tijd af Benoemt het verschil tussen ruilen en lenen
-------------------------	--	--	---	--

3.2. Aardig doen	5	6	7	8
	Helpt uit zichzelf iemand die iets minder leuks moet doen Reageert adequaat als door hem iets is misgegaan (excuses aanbieden, proberen oplossing te verzinnen) Vertelt wat je kunt doen als je een geheim verklapt hebt (spijt tonen, zeggen het nooit meer te doen) Vraagt een kind dat niemand heeft om mee te doen met een groepsactiviteit Feliciteert een ander wanneer diegene wint bij een spel Doet een voorstel om een afspraak af te zeggen en legt uit waarom	Troost een leerling die gepest wordt Onderkent gevoelens van jaloezie Gunt de ander iets leuks (spelletje winnen, op verjaardag in het middelpunt staan) Reageert op een leuk voorstel van een ander door samen een plan te maken Gaat adequaat om met gevoelens van verliefdheid (uit verliefdheid, valt een ander er niet mee lastig) Biedt zijn excuses aan als hij een ander gekwetst heeft	Helpt medeleerlingen die hij minder aardig vindt wanneer dit gevraagd wordt Toont respect voor de gevoelens van een ander Komt op voor een leerling die gepest wordt Gaat aardig om met leerlingen die anders zijn dan anderen (niet pesten, betrekken bij activiteiten, complimenten geven) Heeft oog voor ieders kwaliteiten Overziet consequenties van eigen gedrag (kattig doen leidt ertoe dat iemand niet met je wil spelen)	Reageert vriendelijk wanneer een ander hem iets voorstelt wat hij niet leuk vindt Merkt het wanneer een ander zich gekwetst voelt en stemt zijn gedrag hierop af Zorgt dat hij een ander niet kwetst Geeft zijn mening over 'wat hoort en wat niet hoort' (u zeggen/ opstaan voor ouderen, niet voor je beurt gaan) Komt op voor een leerling die in groepsverband gepest wordt Vervult een leidende of een volgende rol en houdt daarbij rekening met wensen van zichzelf en anderen

Niveau	1	2	3	4
3.3. Omgaan met ruzie	Benoemt dat hij een ander geen pijn mag doen Reageert bij boosheid op de aanwijzing/correctie van de leerkracht	Luistert naar een ander als die sorry zegt Volgt het advies van de leerkracht op bij een meningsverschil Laat non-verbaal/ verbaal merken dat de ruzie voorbij is Uit zijn boosheid zonder anderen fysiek pijn te doen of materiaal kapot te maken Vertelt na een ruzie wat er gebeurd is Kalmeert bij boosheid na een aanwijzing van de leerkracht	Aanvaardt excuses van een ander Schakelt de leerkracht in wanneer hij zelf een ruzie niet op kan lossen Herkent bij zichzelf gevoelens van boosheid Waarschuwt de leerkracht wanneer een ruzie van anderen uit de hand loopt Vertelt waarom hij boos is op een ander	Probeert een ruzie op te lossen door te praten Laat een ander uitpraten bij het oplossen van een ruzie Verstoont spijt en maakt het goed met een ander Herkent of iets expres of per ongeluk gebeurd is Past manieren om rustig te blijven toe wanneer hij boos wordt
	5	6	7	8

	Gaat bij een ruzie in op wat een ander zegt	Luistert naar een medeleerling wanneer de ander een voorstel doet over een oplossing	Onderhandelt met een medeleerling over een oplossing bij ruzie	Benoemt wat hij bij een ruzie acceptabel gedrag vindt en wat hij te ver vindt gaan
	Corrigeert zijn gedrag als hij weet dat hij ongewenst gedrag vertoont	Noemt voor- en nadelen van conflicten	Vertelt bij navraag welk aandeel hij heeft gehad bij onenigheid	Bedenkt een compromis
	Verzint een oplossing bij ruzie	Toont begrip voor de gevoelens van een ander bij ruzie	Gaat adequaat om met gevoelens van schuld en spijt (probeert recht te zetten, accepteert situatie waaraan niets te veranderen is)	Benoemt dat een meningsverschil niet tot ruzie hoeft te leiden
	Benoemt welke gedragingen bij anderen boze reacties oproepen	Blijft rustig wanneer een ander boos reageert of hem beschuldigt	Benoemt vormen van hulp bij ruzie tussen anderen (voorstel doen, zeggen wie gelijk heeft, een derde erbij halen)	Benoemt hoe iemand die kritiek of een negatieve reactie krijgt zich kan voelen
	Wacht met het oplossen van ruzie tot zijn emoties zijn bedaard	Schat juist in wanneer hij zich beter niet met een ruzie van anderen kan bemoeien		Verwoordt beide standpunten bij ruzie tussen zijn partij en een tegenpartij
		Gaat adequaat om met een meningsverschil met een volwassene (rekening houden met machtspositie, wel opkomen voor zichzelf)		Voorkomt ruzie door de ander tijdig aan te geven dat hij te ver gaat
				Bemiddelt bij een ruzie tussen anderen

Bijlage 3 Groepsoverzicht

Leerlingen	Scol ¹	Sociogram (werken) ²	Sociogram (spelen) ²	Belemmerende factoren	Beschermende factoren	Verslagen van gesprekken/ info dossier	Specifieke onderwijsbehoeften
1	C Presenteren	+ 2 -6	+1 -1	Impulsief, veel conflicten	Slim, sportief		
2	B	+ 1 -2	+0 -3	Rekenen, lezen erg moeilijk. Soms kattig, voelt zich buitengesloten en wordt ook genegeerd	Taalvaardig	Karakter van moeder en dochter komen overeen.	
3	A	+1 -1	+2 -2	Moeite met leren	Lief, humor, gezellig. Duidelijke voorkeur voor vriendinnen.		
4	D Aardig Samen Taak	+ 0 -11	+0 -14	Asperger. Wordt gepest. Clownesk en rechtlijnig	Intelligent, gevoel voor humor. Goed in rekenen en tekenen.	Ouders hebben een brief naar de andere ouders gestuurd met uitleg over hun zoon.	Heeft behoefte aan: Klasgenoten die accepteren dat hij anders kan reageren op nieuwe/ spannende situaties. Klasgenootjes die vragen of hij mee wil spelen.

							Klasgenootjes die zijn clownesk gedrag negeren. Klasgenootjes die hem niet uitdagen. Een leerkracht die instructie navraagt, controleert en samen met hem evalueert. Een leerkracht die duidelijke afspraken maakt over het werk/ opdrachten die hij moet maken. Ook heeft hij behoefte aan een leeromgeving die hem zo min mogelijk afleidt.
5	A	+2 -0	+2 -1	Timide. Gescheiden ouders. Negatieve intonatie in haar stem. Gevoelig en eet slecht	Zelfstandig. Een gemiddelde leerling		
6	B	+1 -8	+3 -4	Impulsief, storend, luidruchtig, slordig, zoekt afleiding en zoekt grenzen op.	Humor, sportief, houdt van voetbal. Aanspreekbaar op zijn gedrag.		Heeft behoefte aan: Het herkennen van eigen grenzen. Een leerkracht die duidelijke verwachtingen stelt ten aanzien van zijn werkhouding, dit

Praktijkonderzoek Thea Smakman – Bruin

							controleert en hier feedback op geeft. Ook heeft hij behoefte aan een leeromgeving die zo min mogelijk afleidt.
7	C Aardig Presenteren	+4 -0	+4 -2	Langzaam (werkhouding), meegaand. Hij is blijven zitten. Hij heeft problemen met contacten zoeken/ maken en deze onderhouden.	Goed in tekenen, rustig, complimenten zijn erg belangrijk voor hem. Hij heeft nauwelijks conflicten met andere kinderen. Zijn fijne motoriek is erg vooruit gegaan.		Heeft behoefte aan: Klasgenootjes die hem niet uitlachen en waarbij hij zich prettig voelt.
8						Braziliaanse, omdat ze geen verblijfsvergunning heeft is ze voor minimaal drie maanden terug naar Brazilië.	
9	A	+5 -0	+4 -1	Onzeker en daarom claimend naar anderen Kan dominant zijn tijdens samenwerken. Moeite met grenzen (kan erg de slappe lach krijgen), het ligt er wel aan naast wie ze zit.	Vrolijk, plezierig aanwezig. Populair bij de jongens, ze kan tegen een stootje en zeurt niet. Ze heeft humor.	Ouders zijn gescheiden. Ze is een heel gevoelig meisje. Ze miste haar vader heel erg. Nu ziet ze hem met meer regelmaat en gaat het beter.	

Praktijkonderzoek Thea Smakman – Bruin

10	B	+3 -8	+3 -5	Vreemde humor, zijn klasgenoten hebben daar soms moeite mee. Gebruikt verschillende stemmetjes. Maakt flauwe grappen, waar hij zelf om moet lachen. Hij wacht op een reactie van de leerkracht. Negeren helpt, maar soms moet je hem echt wijzen op de afspraken van de klas. Moeite met samenspelen, doordat hij moeilijk kan delen met anderen en moeite met feedback.	Gedreven in zijn schoolwerk. Goed in muziek, speelt viool.	Gescheiden ouders, enig kind. Hij is veel bij opa	Heeft behoefte aan: Klasgenootjes die accepteren dat hij anders reageert in onverwachte situaties. Klasgenootjes waarmee hij samenwerkend kan leren. Een leerkracht die aangeeft dat fouten maken mag.
11	A	+2 -0	+5 -0	Makkelijke werkhouding	Verstandige jongen. Loopt weg bij conflicten, komt goed voor zichzelf op. Helpt andere kinderen. Speelt met kinderen die buiten de groep vallen	Christelijke opvoeding 2 - talig, Nederlands – Engels.	
12	B Presenteren	+11 -0	+4 -0	Intelligent, ondervindt daar soms problemen	Lief, zachtaardig, intelligent en rustig	Doet mee aan de plusklas. Geeft haar zelfvertrouwen en geeft	Heeft behoefte aan: Vertrouwen in zichzelf.

				mee. Sociaal niet sterk, kwetsbaar en snel uit het veld geslagen. Ze wordt erg beschermd opgevoed. Langzaam. Haar spel sluit niet altijd aan bij de anderen. Motorisch onhandig.		een bevestiging van haar talenten en zorgt voor diepgang.	Klasgenootjes die haar betrekken in hun spel en aardig tegen haar doen. Ondersteuning van de leerkracht en van klasgenootjes om vriendschappen te onderhouden.
13	C Presenteren Aardig	+0 -8	+2 -5	Een ongrijpbaar kind. Dromerig. Hij heeft een hekel aan lezen. Ontkent vaak als er problemen zijn. Na een gesprek ziet hij wel de effecten van zijn handelen. Hij doet soms kleine dingen waar anderen zich aan kunnen ergeren. Hij werkt erg langzaam. Hierbij heeft hij veel structuur nodig.	Groot, qua lengte, voor zijn leeftijd. Goed in rekenen	Ouders geven aan dat hij een groot rechtvaardigheidsgevoel heeft.	
14	B	+1 -2	+4 -1	Soms bazig. Werkhouding in de gaten houden, doet anders niets, dit is wel makkelijk te keren. Tijdens het werken heeft ze veel	Vrolijk. Vrienden zijn voor haar heel belangrijk. Het lezen gaat nu goed.	Derde uit een gezin van vier kinderen.	

Praktijkonderzoek Thea Smakman – Bruin

				contacten met anderen, doormiddel van seinen. Afgestemd met rekenen en spelling. Automatiseren gaat langzaam.			
15	B	+2 -3	+2 -5	ADHD met medicatie. Leerkracht afhankelijk. Heel impulsief, onrustig in haar hoofd, wanneer ze geen medicatie heeft gekregen. Door haar twee talige achtergrond is spelling lastig voor haar.	Ze wil het zo graag goed doen. Ze wil graag anderen helpen en graag vrienden zijn. Door de medicatie gaat het sociaal nu beter.	Koerdische ouders. Moeizame omgang met haar zusje. Is later op school gekomen. Komt uit Amsterdam. Er heeft geen overdacht plaats gevonden. Lichamelijk is ze al erg ver.	Heeft behoefte aan: Een leerkracht die haar zelfstandigheid stimuleert en deze initiatieven beloont. En die leersituaties voorstructureert. Klasgenootjes die aardig tegen haar doen en vragen of zij mee wil doen.
16	C Aardig	+2 -4	+2 -2	Kort lontje. Snel boos en agressief. Legt de oorzaak vaak buiten zichzelf. Hij zoekt steeds de grenzen op.	Hij komt lief over. Is aanspreekbaar op zijn gedrag. Trekt goede conclusies. Hij kan reflecteren. Bezig met SOVA training. Hij is goed in rekenen. Anderen helpen vindt hij leuk. Dit geeft hem uitdaging en eigen waarden.	Hij heeft een oudere zus met PDD NOS en ADD.	Heeft behoefte aan veiligheid en zelfvertrouwen en behoefte aan inzicht in regels tijdens vrije sociale situaties.
17	B Leerkracht	+0 -5	+4 -4	Kort lontje. Snel boos en agressief. Legt de	Hij wil het goed doen. Kan voor je	Enorm rechtvaardigheidsgevoel.	Heeft behoefte aan veiligheid en

	heeft aantekening en gemaakt			oorzaak buiten zichzelf. Een kwetsbaar kind. Verbaal grof. Geen passend gedrag naar volwassenen, dominant. Hij fantaseert veel. Heeft de neiging om zich overal mee te bemoeien. Komt egocentrisch over. Slecht gehoor, veel oorpijn.	door het vuur gaan. Hij is bereid om te leren.	Nu is dit nog negatief voor hem, omdat hij meteen conclusies trekt. Het kan een krachtbron worden. Niet doen: Boos worden en andere kinderen als voorbeeld nemen.	zelfvertrouwen en behoefte aan inzicht in regels tijdens vrije sociale situaties. En een leerkracht die feedback consequent en direct volgend op zijn gedrag geeft. Een leerkracht die duidelijke grenzen aangeeft. Een leerkracht die rechtvaardig is en die succeservaringen benadrukt.
18	C Aardig Samen Leerkracht heeft aantekening en gemaakt	+0 -9	+2 -11	Pittig kind, kan heel dwars zijn. Veel tegengesteld gedrag. Slechte werkhouding, hij doet niet zijn best. Werkt wel goed onder druk.	Pienter kind en blijft "lachen" ondanks zijn moeilijke thuissituatie. Hij heeft weinig ruzie de afgelopen tijd.	Tweeling broer van nr.19 Gescheiden ouders. Vader is Afrikaans. Moeder kan de jongens niet aan. Sinds de scheiding lijken ze van het pad af. Hij heeft een negatieve invloed op zijn broer. De jongens hechten enorm aan elkaar. Ze willen hun moeder graag helpen, dit heeft zijn ook nodig.	Heeft behoefte aan: Een leerkracht die vrije sociale situaties voorstructureert, voorbespreekt en nabesprekt. En daarbij aangeeft welke gedrag wel en niet acceptabel is. Een omgeving die veiligheid biedt.
19	B	+4 -0	+3 -3	Dyslexie. Wisselende werkhouding, doet zijn broer na, wil	Lief kind en goed in rekenen.	Tweeling broer van nr.18 Gescheiden ouders. Vader is Afrikaans. Moeder kan de jongens	

				geen nurd zijn . onzekere jongen		niet aan. Sinds de scheiding lijken ze van het pad af. De jongens hechten enorm aan elkaar. Hij laat zich door zijn broer beïnvloeden.	
20	B	+2 -4	+2 -3	Gebruikt zijn creativiteit te pas en te onpas. Schildert zichzelf bijvoorbeeld onder. Trekt hiermee aandacht. Dit komt omdat hij zich verlaten voelt. Lezen vindt hij erg vervelend.	Enorm creatief. Populair. Pienter . veel talenten/ kwaliteiten. Doet, nu zijn vader er niet is, extra zijn best.	Vader is kunstenaar en komt uit Miami. Ze woonden in Miami, moeder en kinderen konden niet wennen en zijn terug in Nederland. Vader kan hier niet wennen en woont nu in Miami. Kinderen voelen zich verlaten.	
21	A	+5 -0	+4 -0	ADD met medicatie Soms depressief. Ze wil iedereen heel graag te vriend houden.	Bovengemiddelde intelligentie. Populair en creatief. Ze heeft een SOVA training gehad en kan nu ook boos worden op anderen. Haar inzet is enorm vooruit gegaan.	Moeder heeft een hekel aan de medicatie. In het weekend krijgt ze geen medicatie.	
22	A	+5 -1	+1 -1	Vorig jaar is hij erg gepest, nu gaat het beter. Ouwelijk kind, maakt zich snel zorgen. Kwetsbaar voor pesten. Hij komt	Zorgzaam. Bereid om alles voor je te doen. Serieus, sociaal en leerbaar. Mondelinge taalvaardigheid is goed. Goed in gym.	Moeder heeft bekkeninstabiliteit. Hij zorgt veel voor zijn moeder. Enig kind. Hij lijkt hoog sensitief te zijn.	Heeft behoefte aan: Vertrouwen in zichzelf. Klasgenootjes die aardig tegen hem doen en hem vragen om mee te doen in

Praktijkonderzoek Thea Smakman – Bruin

				onvoldoende voor zichzelf op. Gesprekken zijn niet op het niveau van zijn klasgenootjes			de pauze of na schooltijd.
23	C Presenteren	+5 -1	+5 -2	Een gesloten jongen. Heeft moeite om zich “bloot te geven” tijdens toneellessen. Zoekt veel afleiding, wil dit eigenlijk niet, maar het gebeurt toch. Kent zijn grens, maar gaat er steeds over heen. Koopt irreële spullen van zijn zakgeld.	Hij is oprecht. Talig is hij sterk. Heeft vertrouwen in de leerkracht. Hij heeft SOVA training gehad.	Paranormaal begaafd. Relatie vader – zoon is niet goed. Een mevrouw in een dorpje verderop begeleidt hem. Dit vindt hij heel fijn.	
24	B	+4 -1	+5 -1	Eigenzinnig. Doet altijd wat hij wil.	Intelligent. Het gaat goed in de klas.	Jongste uit een gezin van drie	
25	A	+4 -2	+4 -0	Echte meid (meidenvenijn) betuttelend en dominant. Dit komt voort uit onzekerheid. Ze is er goed op aan te spreken.	Zorgzaam. Organiseert, regelt en helpt graag. Populair, anderen kunnen als een blind paard achter haar aan lopen. Veel talenten en ze staat open voor anderen.		
26	B	+2 -1	+3 -1	ADD met medicatie Dyslexie en dyscalculie. Het is een afgestemde	Bovengemiddelde intelligentie. Kan redenen. Vrolijk kind met	Bijzondere moeder – kind relatie.	

				leerling, omdat ze niet kan automatiseren.	vriendinnen. Ze heeft een enorme expressie. Door de medicatie is er berusting ontstaan bij het kind. Ze zit lekker in haar vel. Haar werkhouding is veranderd, ze doet erg haar best. De leerkracht is erg trots op haar.		
27	B	+6 -0	+2 -3	ADHD met medicatie. Door de medicatie is de sprankel eraf. Een timide jongetje geworden. Jong voor zijn leeftijd. Zonder medicatie onbehouden en heel wild.	Bovengemiddelde intelligentie. Humor. Behulpzaam en een creatieve denker. Doet erg zijn best	Vader heeft waarschijnlijk ook ADHD	

- 1) Score wordt vertaald in A-B-C-D-E, waarbij A zeer goed betekend en E zeer zwak. Daaronder staan de categorieën waarop een kind uitvalt. Daarnaast staat ook het onderdeel genoemd waarop het kind is uitgevallen.
- 2) Bij het sociogram kunnen kinderen aangeven met wie zij willen werken/ spelen en met wie juist niet. Het + teken staat voor het aantal kinderen dat met het kind willen werken/spelen. Het – teken staat voor het aantal kinderen dat niet met het kind willen werken/spelen.

Bijlage 4 Overzicht ondersteuningsbehoeften

Overzichtslijst Onderwijsbehoeften (instructiebehoeften en ondersteuningsbehoeften)
m.b.t. de sociaal-emotionele ontwikkeling en de werkhouding (v. Meersbergen, E. , 2009)

Het stimuleren van de sociaal-emotionele ontwikkeling gebeurt hoofdzakelijk binnen de natuurlijke dagelijkse omgangssituaties; slechts af en toe wordt er expliciet met kinderen in oefensituaties aandacht aan specifieke onderwerpen besteed. Onderwijsbehoeften hebben op dit terrein bijna altijd de vorm van ondersteuningsbehoeften en maar incidenteel van instructiebehoeften.

Onderstaande lijst van ondersteuningsbehoeften is door ons op de volgende vier factoren samengesteld:

1. De leerling/omgaan met zichzelf
2. De relatie met de leerkracht
3. Omgaan met andere mensen, m.n. medeleerlingen
4. Werkhouding

Veel van de in het onderwijs gebruikte signaleringslijsten of Leerlingvolgsystemen op sociaal-emotionele ontwikkeling kennen een dergelijke onderverdeling in factoren of hoofdgebieden.

De lijst van ondersteuningsbehoeften is voorlopig en niet uitputtend. Afhankelijk van de op de school vertrouwde en gebruikte instrumenten is het dus mogelijk om ook met een andere indeling van de lijst te werken of de huidige lijst nog verder aan te vullen.

Ondersteuningsbehoeften van het sociaal emotioneel domein
(Voorlopige overzichtslijst Erik van Meersbergen, WOSO/RdMc/OU, 2009).

1. De leerling/omgaan met zichzelf

Dit kind heeft...

- Behoefte aan veiligheid
- Behoefte aan vertrouwen in zichzelf
- Behoefte aan contact en heeft het nodig om ergens bij te horen
- Behoefte om initiatieven te kunnen ontplooiën
- Behoefte om verantwoordelijkheid te mogen dragen
- Behoefte aan het (her-)kennen van eigen grenzen
- Behoefte aan uitdaging en prikkeling
- Zicht nodig op eigen kunnen (en waar hij/zij goed in is)
- Zicht nodig op datgene wat hij/zij graag wenst
- De gelegenheid gekregen om teleurstellingen te verwerken
- Voldoende beweging nodig, vooral inspannende lichaamsbeweging, die het kind helpen zich beter te concentreren en tot rust te komen
- Behoefte aan inzicht in regels van vrije sociale situaties
- Behoefte aan inzicht in regels van gestructureerde sociale situaties.

2. De relatie met de leerkracht

Dit kind wil...

- Een leraar die vertrouwen geeft
- Een leraar die interesse in hem/haar toont
- Een leraar die initiatieven van hem/haar beloont

Een leraar die bevraagt waar hij/zij aan zit te denken
Een leraar die de leerling uitnodigt om mee te denken
Een leraar die feedback consequent en direct volgend op gedrag geeft
Een leraar die succeservaringen benadrukt
Een leraar die inzet/inspanning benadrukt
Een leraar die complimenteert
Een leraar die vriendelijk en beslist is
Een leraar die zich dan weer leidend en dan weer afwachtend opstelt
Een leraar die zich soms bewust afwachtend opstelt
Een leraar die instructie terugvraagt, controleert en samen met hem/haar evalueert
Een leraar die ook corrigerend durft te reageren op de leerling
Een leraar die duidelijke verwachtingen stelt ten aanzien van de werkhouding en hierop controleert en concreet feedback geeft
Een leraar die let op zijn/haar taakbeleving en deze voorafgaand, tijdens en na de taak met hem/haar bespreekt
Een leraar die situaties creëert waarin de sterke kanten van hem/haar naar voren komen
Een leraar die positieve interne attributies bij succes benadrukt
Een leraar die aangeeft dat fouten maken toegestaan is
Een leraar die humor heeft en waarbij je grapjes kan maken
Een leraar die rechtvaardig is
Een leraar nodig die open vragen stelt (die uitnodigen tot creativiteit)
Een leraar die aangeeft welk gedrag wel en niet kan in sociale situaties
Een leraar die de overgangen tussen de activiteiten structureert
Een leraar die de vrije situaties voorstructureert
Een leraar die de vrije situaties voorbespreekt en nabespreekt
Een leraar die (leer- en gedrags-) situaties structureert
Een leraar die je om hulp kunt vragen
Een leraar die zelf ook om hulp durft te vragen
Een leraar die de leerling ook eens 'links' laat liggen.

3. Omgaan met andere leerlingen

Dit kind heeft groepsgenoten nodig...

Met wie hij/zij samenwerkend kan leren
Met wie hij/zij kan overleggen over activiteiten
Die interesse hebben in wat hij/zij van iets vindt
Die accepteren dat hij/zij 'anders' reageert in onverwachte situaties
Die accepteren dat hij/zij 'anders' reageert in angstige situaties
Die hem/haar vragen mee te spelen in de pauze of na school
Die naast hem/haar willen lopen naar de gymzaal
Die het gezellig vinden om naast hem/haar in de bus te zitten
Die zijn/haar clowneske gedrag negeren en er niet om lachen
Die hem/haar niet uitdagen
Die hem/haar niet uitlachen
Die hem/haar niet uitlachen wanneer hij/zij zwak presteert
Waarbij hij/zij zich prettig voelt
Waarmee hij/zij zich kan meten
Die hem/haar niet voor gek zetten in de klas
Waartegen hij/zij ook eens 'nee' kan zeggen als hij/zij ergens geen zin in heeft
Die aardig tegen hem/haar doen
Die niet meelopen met pestkoppen
Die in conflictsituaties meedenken over de meest geschikte oplossing

Die verhalen willen horen wat hij/zij heeft meegemaakt
Die hulp bieden wanneer hij/zij iets niet kan
Die hij/zij ook eens kan helpen.
Aan wie hij/zij leiding kan geven

4. Werkhouding

Dit kind heeft...

Opdrachten nodig die op of net onder zijn/haar niveau liggen zodat hij/zij de komende maand vooral succeservaringen kan opdoen
Opdrachten nodig die op of net boven zijn/haar niveau liggen zodat hij/zij voldoende uitdaging krijgt
Instructie nodig waarbij de leraar voordoet en hardop denkt
Instructie nodig die verkort is (doelen, kernpunten en oplossingsstrategieën kort bespreken waarna het kind zelfstandig aan het werk kan)
Instructie nodig die verlengd is (activeren basisvaardigheden, begeleide inoefening, ondersteuning bij het toepassen van de strategie en stimuleren tot het bedenken van eigen voorbeelden)
Opdrachten nodig die overzichtelijk zijn door een sobere lay out met zo weinig mogelijk afleiding van plaatjes
Opdrachten nodig die overzichtelijk zijn door een sobere lay out maar met functionele interessante illustraties.
Opdrachten nodig waarbij hij/zij alleen de antwoorden hoeft in te vullen
Opdrachten nodig met uitgewerkte voorbeelden
Activiteiten die aansluiten bij zijn/haar belangstelling voor...
Activiteiten die structuur bieden met een stap-voor-stap-plan en zelfcorrigerend zijn zodat hij/zij direct feedback krijgt
Activiteiten nodig die ruimte laten voor eigen keuze en inbreng
Activiteiten nodig die opgedeeld zijn in kleinere deelactiviteiten
Activiteiten die erop gericht zijn de om de leertijd zo goed mogelijk te besteden
Activiteiten nodig die hem/haar uitdagen
Activiteiten nodig die voor voldoende lichamelijk inspannende beweging zorgen
Materialen nodig die de denkhandelingen concreet ondersteunen (plaatjes, mascotte, steunfiguur, tokens)
Materialen nodig die overzichtelijk zijn en die hij/zij zelfstandig kan gebruiken
Materialen die compenserend zijn voor de leerproblemen
Taken nodig die rekening houden met de korte concentratieboog van hem/haar
Een leeromgeving nodig die zo min mogelijk afleiding veroorzaakt
Een leeromgeving nodig waarbinnen de materialen een duidelijk zichtbare en vaste plek hebben
Taken/leeromgeving nodig die hem/haar uitdagen
Ondersteuning nodig die hem/haar helpt zich te focussen op een opdracht
Ondersteuning nodig bij het plannen/organiseren van deeltaken van een opdracht
Voldoende tijd nodig om zich te kunnen richten en om een overzicht te creëren van de taak.

Bijlage 5 Algemene onderwijsbehoefte

Algemene onderwijsbehoefte van groep 5/6

Omgaan met zichzelf

De kinderen uit groep 4/5 hebben nodig:

- Een omgeving waar de kinderen zichzelf kunnen zijn.
- Een omgeving die veiligheid biedt.
- Een leerkracht die kinderen de gelegenheid geeft zich te leren presenteren.
- Een leerkracht die de kinderen verantwoordelijkheid geeft en de kinderen daarin sturing geeft.
- Een omgeving waarin ze kunnen leren wat hun grenzen zijn, deze herkennen en erkennen.
- Een leerkracht die inzicht geeft in de regels die gelden in vrije sociale interacties.

De relatie met de leerkracht

De kinderen uit groep 4/5 hebben nodig:

- Een leerkracht die interesse toont in ieder kind, waarbij de kwaliteiten en talenten van dat ene kind centraal staan.
- Een leerkracht die de kinderen op een consequente en directe manier feedback geeft. En ook corrigerend kan optreden, daar waar nodig is.
- Een leerkracht die duidelijk grenzen stelt en de regels van de klas consequent hanteert, zodat er duidelijkheid en een ritme voor de kinderen ontstaat.
- Een leerkracht die de succes ervaringen van individuen en van de klas benadrukt.
- Een leerkracht die waarde hecht aan inzet en dit ook benoemd, waardoor hij een duidelijke verwachting uitspreekt wat betreft de werkhouding van de kinderen.
- Een leerkracht die structuur aanbied, door de overgangen van lessen met de kinderen te bespreken.
- Een leerkracht die gedrag van kinderen zo nu en dan kan negeren.

Omgaan met klasgenoten

De kinderen uit groep 4/5 hebben nodig:

- Een omgeving die rekening houdt met het “anders” zijn van kinderen in sociale interacties en een leerkracht die dit bevordert.
- Een leerkracht die prosociaal gedrag bevordert.
- Een leerkracht die kinderen laat zien dat je problemen op verschillende manier kan oplossen.
- Een leerkracht die laat zien wat de consequenties zijn van gedrag.
- Een leerkracht die sociale interacties evalueert met de kinderen
- Een omgeving die ervoor zorgt dat elk kind zich thuis voelt.

Werkhouding

De kinderen uit groep 4/5 hebben nodig:

- Een leerkracht die een actieve werkhouding stimuleert.
- Een leerkracht die duidelijke regels en grenzen stelt wat betreft de werkhouding van de kinderen.
- Een leerkracht die plezier in het verwerken van informatie bevordert.
- Een leerkracht die structuur aanbrengt in het verwerken van lessen.

- Een leerkracht die werkt met de zone van de naaste ontwikkeling, waardoor de kinderen allemaal op hun eigen manier tot leren komen (moeilijkheid en hoeveelheid aanpassen)

Bijlage 6 Algemeen groepsplan

Algemeen Groepsplan

Interventies zoals die door de leerkracht gehanteerd worden om de sociaal-emotionele ontwikkeling van alle leerlingen te bevorderen

Aanpak: inhoud, interventies, methodiek	Organisatie	Evaluatie
Omgaan met zichzelf individuele gesprekken met leerlingen met als doel: inzicht in eigen gevoelens en gedrag te ontwikkelen, band op bouwen met de leerkracht/ veilig voelen veel complimenten geven met als doel: Herkennen en erkennen van eigen succes en kunnen en ontwikkelen positief zelfbeeld letten op wat goed gaat en hier positief op reageren De leerkracht gaat respectvol om met alle	1 x per week (maandag) gedurende 10 minuten tijdens zelfstandig werken of lezen van de klas (met gebruikmaking van 'kinderkwaliteit' kaartjes) dagelijks dagelijks in alle situaties (tijdens de lessen, op de speelplaats) dagelijks tijdens de lessen en vrije momenten	Verandering zichtbaar bij afname van de SCOL Verandering in het zelfbeeld van kinderen tijdens de gesprekken die met de kinderen gevoerd worden.

leerlingen en is hierin een rolmodel.(luisteren naar leerlingen, naar hun mening vragen, praten met een kind op ooghoogte, dagelijks welkom heten door hun naam te noemen, laten blijken dat je de kinderen ziet) taken/rollen waardoor leerlingen bepaalde verantwoordelijkheid krijgen (weekdienst: bijhouden van de planten, vegen, bord schoonmaken, uitdelen van materialen enz.) duidelijke klassen- en omgangsregels tijdens vrije sociale interacties (buitenspelen/ circuit) positief gedrag van leerlingen in de groep benoemen en bijhouden op het bord sociaal emotionele kringgesprekken na aanleiding van de lessen uit de methode “Kinderen en hun sociale talenten”. Hierbij komen verschillende onderwerpen aanbod. Hierbij staat het denken, voelen, doen van	tijdens verschillende lessen en na schooltijd voor het buitenspelen en het starten van het circuit omgangsregels bespreken. Één regel centraal stellen. Na afloop evalueren. Soms zullen individuele gesprekken noodzakelijk zijn. voorafgaande aan de verwerking van de lesstof aan hele groep en individueel tijdens eerste loopronde één keer in de week, 45 minuten.	
---	--	--

de kinderen centraal Kinderen leren zichzelf te presenteren (mening geven, bij je standpunt blijven, geven van een presentatie) aan de hand van de methode “Kinderen en hun sociale talenten” (bijvoorbeeld: nieuws uit de krant met een discussie, doos met voorwerpen en iemand mijn zijn mening daarover geven, leerkracht neemt een afwijkende mening aan en de kinderen reageren, een kind mag iets over zichzelf vertellen wat de anderen nog niet weten, gelegenheid geven om een presentatie voor te bereiden)	Één keer in de week/ waar nodig extra tijd geven of met elkaar evalueren.	
Omgaan met de leerkracht (volwassenen) interesse tonen initiatieven van leerlingen belonen en stimuleren, door tijd te geven voor initiatieven beschikbaar zijn voor vragen van leerlingen	Dagelijks Dagelijks Dagelijks, met uitzondering van het zelfstandig werken	veranderingen zichtbaar bij de afname van de SCOL Verandering in de houding van kinderen naar de leerkracht toe, merkbaar tijdens gesprekken.

betrouwbaar en voorspelbaar zijn in reactie en feedback	Duidelijk aangeven wat er in elke situatie van de kinderen verwacht wordt. Directe feedback geven.	
fouten toelaten, focus op wat goed gaat	Dagelijks complimenten geven, klassikaal/ per groepje en individueel.	
humor	Dagelijks	
consequent hanteren van regels en consequenties	Vooraf aangeven wat er van de kinderen verwacht wordt en wat de eventuele consequenties zijn. Zowel in gestructureerde als vrije situaties.	
grenzen aangeven	tijdens alle situaties tijdig aangeven wanneer een leerling zich met zijn gedrag niet aan afspraken houdt en regels overtreedt. Hierin zit een duidelijke, altijd terugkerende structuur van waarschuwen.	
De leerkracht biedt structuur aan door een duidelijke, dagelijks terugkerende overgang van lessen, zodat de kinderen weten waar ze aan toe zijn en wat er van hen verwacht wordt in deze meer rommelige momenten	Dagelijks tijdens de overgangen.	

Omgaan met andere leerlingen (leeftijdsgenoten) Samenwerking en sociale vaardigheden ontwikkelen tijdens een circuit (spelletjes/ ontwikkelingsmateriaal – kapla en lego) Hierbij staat coöperatief leren centraal. Vooral wordt het samenwerken besproken en achteraf geëvalueerd. Tussendoor is er weinig bemoeienis van de leerkracht. samenwerken vormgeven door maatjes: rekenmaatje, taalmaatje, leesmaatje. (helpen en geholpen worden, het leren dragen van verantwoordelijkheid) Wanneer er teams nodig zijn doen de kinderen dit niet zelf, maar aan de hand van een opdracht (iedereen krijgt een plaatje van een dier, twee dezelfde komen bij elkaar), zodat er nooit kinderen alleen komen te staan leerlingen helpen en laten meedenken bij het oplossen van conflicten. Hierbij gaat het	Elke dinsdag middag Dagelijks, tijdens verschillende vakken Tijdens spellessen. Bij conflicten	veranderingen zichtbaar bij het afnemen van de SCOL. verschuivingen in sociogram uitspraken van leerlingen over zich veilig en prettig voelen in de klas tijdens gesprekken met de leerkracht

om oorzaak/ gevolg en de verschillende rollen. Kinderen inzicht geven in hun eigen rol. De toekomst staat centraal, hoe de volgende keer anders pesten en plagen consequent afwijzen en leerlingen betrekken bij het zoeken naar oplossingen. Gezamenlijk bedenken hoe de gepeste ondersteund kan worden. groepsbeloning: zichtbaar compliment voor een tafelgroepje of hele groep. regel van de week samen met de leerlingen bedenken zodat zij zich mede verantwoordelijk gaan voelen voor de regel en de afspraken die hierbij horen. Deze regel zal de aankomende periode gaan over samen spelen.	Bij pesten en plagen. Dagelijks Wekelijks, begin van de week opstellen en aan het einde evalueren. Dagelijks kinderen complimenteren die zich aan de regel houden.	
Werkhouding zorgen voor leeromgeving die zo min mogelijk afleiding veroorzaakt. Een klas die overzichtelijk en ordelijk is ingericht, met weinig afleidend materiaal.	Voorafgaande aan de les de regels herhalen die tijdens de les gelden. Tijdens de les de leerlingen die zich niet aan de regels houden er duidelijk op aanspreken. Zorgen voor rustige werkplekken en koptelefoons voor kinderen die snel afgeleidt zijn.	veranderingen zichtbaar na de afname van de SCOL. uitspraken van leerlingen m.b.t. hun attributie de verwoording van de taakaanpak (metacognitie) vergelijken met eerdere verwoording

zorgen voor leeromgeving waar materialen een duidelijk zichtbare en vaste plek hebben. Gebruik maken van het GIP model, waarbij zelfstandig werken en uitgestelde aandacht centraal staan. Hierdoor ontstaan er een vaste routine. De kinderen weten wanneer ze vragen kunnen stellen en wanneer ze zelfstandig aan het werk kunnen. Ook is er op deze manier tijd om extra instructie te geven, ook op het gebied van werkhouding. Doel van de les met de kinderen bespreken materiaal aanbieden dat aansluit bij de interesse van de leerling en niveau van de leerling (onder of boven). Werken met de	Voorafgaand aan de les aangeven wat ze nodig hebben tijdens de les en waar dat ligt. Ook aangeven wanneer wie wat mag pakken. tijdens de instructie en tijdens de rondes wanneer de leerlingen aan het werk zijn letten op gewenst gedrag en dit benoemen! Tijdens de instructie aandacht besteden aan de aanpak van een opdracht. Vooraf aan de lessen met de kinderen bespreken wat ze aan het einde van de les kunnen/ hebben geleerd. Werkt motiverend voor de kinderen. Vooraf aan de lessen, tijdens de voorbereiding.	
---	--	--

zone van de naaste ontwikkeling, zodat kinderen een voldaan gevoel hebben na de les. Aanpassen aan moeilijkheid en hoeveelheid tijd aangeven waarbinnen opdracht af moet zijn. Hierbij werken met een time timer. snel en gerichte positief geformuleerde feedback geven op uitgevoerde opdrachten	Dagelijks tijdens de lessen. Dagelijks	
---	--	--

Bijlage 7 Sub groepsplannen

	Doelen gewenst gedrag	Aanpak: inhoud, interventies, methodiek	Organisatie	Evaluatie
Cluster A: Omgaan met jezelf (zelfvertrouwen, zelfbeeld, assertiviteit, herkennen en erkennen van eigen grenzen, opkomen voor jezelf)				
	zelfvertrouwen, assertiviteit en een positief zelfbeeld laten zien door: - vinger op te steken bij klassikale vraag - initiatieven te nemen (waarbij overlegt wordt met de anderen) - te genieten van succes door succes toe te schrijven aan eigen inzet/kunnen - eigen keuzes te maken - een beslissing te nemen - iets te vragen aan anderen die hij niet goed	individuele gesprekken met leerlingen met als doel: bespreken van goed gedrag, hoe kunnen deze kinderen dat voortzetten. En evalueren van geslaagde en minder geslaagde momenten. Kinderen zelf laten benoemen wat goed gaat. veel complimenten geven met als doel: succes toe te schrijven aan eigen inzet en kunnen en ontwikkelen positieve zelfbeleving	1 x per week (maandag) gedurende 10 minuten tijdens het stil lezen dagelijks tijdens de verwerking van de lesstof bij leerlingen langslopen tijdens de lessen uit de	veranderingen zichtbaar bij het afnemen van de SCOL waarnemen verschuiving in uitspraken van de leerling tijdens de gesprekken met de leerkracht.

	kent - een ander te helpen - anderen om hulp te vragen - positieve opmerkingen te maken over eigen functioneren	leerlingen iets positiefs over elkaar laten vertellen: met als doel: opbouw positief zelfbeeld afstemmen van de verwachtingen op de mogelijkheden van de leerlingen: hoop op succes bieden duidelijke klassen- en omgangsregels hanteren tijdens vrije sociale momenten gevoelig zijn voor signalen van kinderen en hier open voor staan en deze bespreekbaar maken. kinderen over zichzelf laten vertellen: wat vind ik goed aan mezelf? Deze kinderen kunnen op een, voor de ander, respectvolle manier opkomen voor zichzelf	methode “Kinderen en hun sociale talenten In situaties die voor deze kinderen lastig zijn. De regels voor elk vrij moment doorspreken en afspraken maken. Na het spelen/ werken evalueren. In situaties die voor deze kinderen lastig zijn. Aan het einde van de dag mogen een aantal kinderen vertellen wat er bij hen goed is gegaan deze dag. Lessen van de methode: “Kinderen en hun sociale talenten”. (een ander aanspreken op ontoelaatbaar gedrag/nee durven zeggen)	
--	--	---	---	--

	Doelen gewenst gedrag	Aanpak: inhoud, interventies, methodiek	Organisatie	Evaluatie
Cluster B: omgaan met de leerkracht (sociale vaardigheden, vertrouwen, zich veilig voelen, durven uiten van gevoelens, accepteren van gezag, respect)				
Cheyenne Yoram Michael	zich veilig voelen bij volwassenen en gezag accepteren. Dit laten zien door: - praten over gevoelens - gehoorzamen, zich houden aan regels - initiatief nemen tot contact met de leerkracht - voor eigen mening durven uitkomen - aangeven hoe zij relatie met leerkracht ervaren	interesse tonen initiatieven van leerlingen belonen betrouwbaar en voorspelbaar zijn in reactie en feedback fouten toelaten, focus op wat goed gaat	dagelijks dagelijks bij lessituaties duidelijk aangeven wat er verwacht wordt. Dit één op één bespreken. Evalueren na afloop. Dagelijks	veranderingen zichtbaar bij het afnemen van de SCOL vergelijken uitspraken van leerlingen over het contact met de leerkracht. De kinderen gaan op een respectvolle manier met de leerkracht om.

		consequent hanteren van regels en consequenties Duidelijkheid bieden	tijdens les- en vrije situaties: vooraf aangeven wat verwacht wordt en wat de consequenties zijn wanneer leerlingen zich niet aan afspraken houden. Deze consequenties ook daadwerkelijk uitvoeren als de regels overtreden worden, zodat de kinderen weten dat je betrouwbaar bent. Wanneer een kind ontoelaatbaar gedrag laat zien, aangeven welk gedrag wel acceptabel is.	
--	--	--	---	--

	Doelen gewenst gedrag	Aanpak: inhoud, interventies, methodiek	Organisatie	Evaluatie
Cluster C: omgaan met medeleerlingen en leeftijdgenoten				
	op een positieve en vriendelijke wijze contact maken met andere leerlingen samenspelen en samenwerken met andere leerlingen rekening houden met elkaars belangen en behoeften. (moeite doen tot inleven in de ander, perspectief nemen) gevoelens van andere kinderen waarnemen en benoemen Inschatten wat er in bepaalde sociale situaties verwacht wordt conflicten zelf oplossen	Tijdens een circuit met ontwikkelingsmaterialen en gezelschapsspelletjes kunnen samenwerken. Taken in de klas. Deze kinderen een eigen taak geven. Bijvoorbeeld elke middag de kopjes van meester naar de keuken brengen (eigen waarden, verantwoordelijkheid, contact maken) Lessen uit de methode “Kinderen en hun sociale talenten”. Gericht op aardig doen, samen spelen en omgaan met ruzie. samenwerken vormgeven door maatjes: rekenmaatje, taalmaatje, leesmaatje. (helpen en geholpen	Elke dinsdag. Vooraf de regels bespreken en één regel centraal stellen. Na het circuit evalueren. Alle kinderen in dit cluster krijgen een eigen taak. Elke week 45 minuten. Bij de lessen waar deze manier van samenwerken toe	veranderingen zichtbaar bij het afnemen van de SCOL verschuivingen in sociogram

Praktijkonderzoek Thea Smakman – Bruin

	Nee durven zeggen naar andere leerlingen luisteren andere kinderen complimenten geven aan andere leerlingen de eigen gevoelens duidelijk maken sorry kunnen zeggen/ excuses kunnen aanbieden.	worden, het leren dragen van verantwoordelijkheid) leerlingen helpen en laten meedenken bij het oplossen van conflicten.	te passen is. Met name na het buitenspelen.	
--	--	--	---	--

	Doelen gewenst gedrag	Aanpak: inhoud, interventies, methodiek	Organisatie	Evaluatie
Cluster D: Werhouding				
	Leerlingen laten een goede werkhouding zien die blijkt uit: - aarzelen niet om aan hun taak te beginnen. Gaan vrij snel na de opdracht aan het werk - kunnen gedurende minstens 25 minuten ononderbroken, zelfstandig en geconcentreerd aan hun taak werken - kunnen hun eigen taakaanpak beschrijven en beïnvloeden. (juiste materialen kiezen, b.v. schema voor de aanpak bedenken, structuur aanbrengen in de opdracht) - slaan geen delen van de opdracht over - vragen weinig om bevestiging tussendoor - controleren hun werk voordat zij het inleveren - kunnen inschatten hoe lang zij over een	zorgen voor leeromgeving die zo min mogelijk afleiding veroorzaakt. Een klas die overzichtelijk en opgeruimd is. zorgen voor leeromgeving waar materialen een duidelijk zichtbare en vaste plek hebben. Overzicht in de klas Handhaven van het GIP model. Bij de GIP model komen deze kinderen als eerst aan de beurt, zodat de leerkracht kan kijken of ze nog extra instructie nodig hebben om aan het werk te gaan.	voorafgaande aan de les en nogmaals bij de start van de verwerking (individueel of in groepjes) de regels herhalen die tijdens de les gelden. De kinderen kunnen na een rustige werkplek gaan als het nodig is. Ook hebben zij de beschikking over een koptelefoon. voorafgaande aan de les aangeven wat er van de leerlingen verwacht wordt, wat ze nodig hebben tijdens de les en waar dat ligt. Ook aangeven wanneer wie wat mag pakken. Dagelijks bij alle lessen	Veranderingen zichtbaar bij het afnemen van de SCOL Veranderingen in beleving, merkbaar tijdens de gesprekken met de kinderen. Vooruitgang in hun cognitieve ontwikkeling.

	bepaalde taak doen. - letten tijdens de instructie goed op (komen niet van de plaats, kijken richting leerkracht, beginnen niet alvast aan de opdracht)	Belangrijk hierbij is om voorspelbaar te zijn. materiaal aanbieden dat aansluit bij het niveau van de leerling (onder of boven), zone van de naaste ontwikkeling metacognitieve vaardigheden aanleren: stellen van doelen, plannen, organiseren, opdelen in deeltaken, aanpak, controleren/evalueren successen benadrukken, letten op wat goed is zelfstandig werken bevorderen (tot routine maken) tijd aangeven waarbinnen opdracht af moet zijn.	Indien nodig meer tijd uittrekken of minder stof aanbieden. elke les beginnen met het aangeven van de doelen. "Wat weten – kunnen we straks" ? Door het werk van de kinderen tussentijds na te kijken, kan je een kind wijzen op de successen. Duidelijkheid geven in de stappen die een kind moet zetten, doormiddel van de beertjes methode. Doormiddel van een time timer	
--	--	---	---	--

Bijlage 8 schematische weergave clusters

